

Fra konflikt til fellesskap

Felles luthersk-katolsk minnemarkering av Reformasjonen, 2017
Rapport fra den luthersk-romersk-katolske kommisjon for kristen enhet

Fra konflikt til fellesskap

*Felles luthersk–katolsk minnemarkering av reformasjonen, 2017
Rapport fra den luthersk–romersk-katolske kommisjon for kristen enhet*

Originalutgave:

From Conflict to Communion

Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017

Report of the Lutheran-Roman Catholic Commission on Unity

Omslag: Kai-Michael Gustmann

First published in English and German by Evangelische Verlagsanstalt GmbH, Leipzig and Bonifatius GmbH Druck – Buch – Verlag, Paderborn

Bibliografiske opplysninger utgitt av Det tyske nasjonalbibliotek

Deutsche Nationalbibliothek har ført opp denne trykksak i *Deutsche Nationalbibliografie*; detaljerte bibliografiske data finnes på <http://dnb.dnb.de>.

Norsk utgave:

© St. Olav Forlag 2015

ISBN 978-82-7024-302-0

Fra konflikt til fellesskap

Felles luthersk–katolsk minnemarkering av reformasjonen, 2017

Rapport fra den luthersk–romersk-katolske kommisjon for kristen enhet

Oversatt av Ivan Chetwynd

Omslag: Kai-Michael Gustmann

Sats – norsk utgave: Peter Bjerke

Dette verk og alle deler av det er beskyttet av loven om opphavsrett.

All bruk uten om lovens strenge begrensninger uten tillatelse av forlaget, LWF eller PCPCU er strengt forbudt og straffbart.

Trykket hos 07 Media på miljøvennlig papir.

Innholdsfortegnelse

Forord til den norske utgaven	7
Forord	11
Innledning (1–3)	13
KAPITTEL I	
Å minnes reformasjonen i en økumenisk og global tidsalder (4–5)	15
Formen på tidligere minnemarkeringer	15
Den første økumeniske minnemarkering	16
Minnehøytider i en ny global og sekulær kontekst	16
Nye utfordringer for 2017-markeringen	17
KAPITTEL II	
Nye perspektiver på Martin Luther og reformasjonen (16–34)	19
Bidrag fra forskning om middelalderen	19
Katolsk forskning på Luther på 1900-tallet	20
Økumeniske prosjekter rydder veien for konsensus	21
Viktigheten av økumenisk dialog	24
KAPITTEL III	
En historisk skisse av den lutherske reformasjon og det katolske svar (35–90)	25
Hva betyr «reformasjon»?	25
Reformasjonens brennpunkt: Avlatsstriden	26
Luther stilt for retten	27
Mislykkede møter	28
Martin Luther blir dømt	29
Skriftens autoritet	29
Luther i Worms	30
Begynnelsen på reformasjonsbevegelsen	31
Behovet for tilsyn	31
Å bringe Skriften til folket	32
Katekismer og salmer	32
Prester i soknene	32
Teologiske forsøk på å løse den religiøse konflikten	33

KAPITTEL IV

Grunntemaer i Martin Luthers teologi i lys av luthersk–katolsk dialog (91–218)	39
Dette kapitlets struktur	39
Martin Luthers arv fra middelalderen	40
Monastisk og mystisk teologi	41
Rettferdigjørelsen	41
Eukaristien/Nattverden	51
Embetet.....	56
Skrift og tradisjon.....	65
Veien videre: Evangeliet og kirken	70
Mot konsensus.....	71

KAPITTEL V

Kalt til en felles minnemarkering (219–237)	73
Dåpen: Grunnlaget for enhet og felles minnemarkering.....	73

KAPITTEL VI

Fem økumeniske imperativer (238–245)	79

TILLEGG

Forkortelser	83
Felleserklæringer fra den luthersk–romersk–katolske kommisjon for kristen enhet	84
Den luthersk–romersk–katolske kommisjonen for kristen enhet	84
Fase I (1967–1972)	84
Fase II (1973–1984)	84
Fase III (1986–1993)	84
Fase IV (1995–2006).....	84

Forord til den norske utgaven

«Av kjærlighet til sannheten og iver etter å få brakt den for dagen skal følgende setninger drøftes i Wittenberg ...». Med disse ord offentliggjorde den unge tiggermunk og professor Martin Luther sine 95 teser i året 1517. Hans ønske var at denne liste med teologiske påstander skulle bidra til en ny og givende akademisk debatt om avlatspraksisen slik den da eksisterte i det tyske rike.

Luthers teser kom imidlertid til å forårsake noe ganske annet enn en viktig teologisk diskusjon: de kom til å markere begynnelsen på den rekke av begivenheter som innledet reformasjonen. For å hjelpe de lutherske og katolske kirker til i 2017 sammen å markere 500-årsmarkeringen for reformasjonens historiske begynnelse har den internasjonale luthersk-katolske enhetskommisjon utarbeidet dokumentet *Fra konflikt til fellesskap*.

Dokumentet bygger på de siste femti års rike frukter i de økumeniske bestrebelser mellom lutheranere og katolikker. Av særskilt betydning i dette arbeidet er og forblir *Felleserklæring om rettferdiggjørelseslæren*, undertegnet i 1999 av representanter for Det pavelige råd for kristen enhet og Det lutherske verdensforbund. Det pågående økumeniske samarbeid har understreket hvor mye de to kirkesamfunnene har til felles, og den betydelige rolle gjensidig god vilje, samt åpen og ærlig dialog spiller i arbeidet for at alle Jesu disipler skal være ett (jmf. *Joh* 17.21).

Det har vært gledelig å se at de store internasjonale økumeniske prosjektene har blitt konkretisert og uttrykt også her hjemme, både i egne dokumenter og i samlinger, studiedager og i felles bønn. For oss begge, som henholdsvis luthersk og katolsk biskop av Oslo, er det derfor en stor glede at dette nye og viktige økumeniske dokument nå er blitt oversatt til norsk. Det er vårt håp at markeringen av 2017 og *Fra konflikt til fellesskap* kan bidra til å

berike det gode, åpne og vennlige forhold som råder mellom katolikker og lutheranere i Norge.

Den økumeniske bevegelse – som dokumentet ofte minner oss om – kaller alle kristne til å fornye sin tro på Kristus og fortsette med daglig å ta opp sitt kors. Arbeidet frem imot kristen enhet begynner ikke med teologiske samtaler eller teoretiske dokumenter, men med sann omvendelse og et stadig inderlige liv i Jesus. Kun kristne som i sannhet lever ut dåpens nåde kan virkeliggjøre den enhet i Kristus som er alle kristnes og alle kristne kirkers oppdrag. Derfor bør enhver markering av jubileet være grunnfestet i et fornyet kall til å leve i Evangeliet, slik det stod i sentrum for Luther i 1517 og binder lutherske og katolske kristne sammen.

De to mest sentrale aspektene ved dokumentet er nok dets felles luthersk-katolske lesning av reformasjonens begynnelse og behandlingen av de viktigste momentene i Luthers lære.

En grundig historisk behandling – basert på den utvikling i studiet og forståelsen av reformasjonen som har funnet sted i begge kirker – er viktig fordi det «som skjedde i fortiden kan ikke endres, men hva vi husker av det og hvordan vi husker det kan forandres med tiden» (art. 16). Idag erkjenner begge de to kirker at *historien viser* at feil ble begått på begge sider, feil som hvis rettet opp der og da kanskje hadde *forhindret* kirkesplittelsen. Denne historiske oppdageleseferd er ikke uten smerte og ender ikke i en problemløs harmonisering av det vi har felles. Men den åpner for en erkjennelse av at forskjellig språkbruk eller teologisk terminologi så vel som kulturelle og politiske forhold gjennom tidene har bidratt til å skape mer unødvendig konflikt.

Som et annet uttrykk for denne felles lesningen retter dokumentet seg til den nye og felles lesning av Martin Luthers lære. Rettferdiggjørelse, nattverden, embeter, samt Skrift og tradisjon studeres i lys av tidens teologiske utvikling samt den økumeniske dialog som nå har funnet sted mellom de to kirkesamfunn. Den oversiktlige behandling som gis disse fire monumentale aspektene i reformasjonens lærestridigheter vil utvilsomt være til nytte både for videre dialog her hjemme, samt bidra til en større forståelse internt i de to kirker av den andre parts lære og hvilke utfordringer som ennå ligger foran det økumeniske arbeidet. *Fra konflikt til fellesskap* unngår på ingen måte vanskelighetene, men forsøker å skille det som gjenstår av reelle vansker i det luthersk-katolske økumeniske arbeidet fra de momenter hvor det er betydelig enighet eller faktisk fullstendig enighet.

I lys av historien og de teologiske diskusjoner og utviklingen i disse vender dokumentet stadig tilbake til følgende erkjennelse: «Selv om lutheranere og katolikker har forskjellige

synspunkter, har den økumeniske dialogen gjort det mulig å overvinne tradisjonell protestantisk og katolsk hermeneutikk og finne en felles måte å minnes fortidens hendelser på» (art. 35).

Dette er noe av nøkkelen for en felles markering av 2017. Den nye forståelse av både reformasjonens begynnelse, erkjennelsen av de betydelige feil som ble begått av begge parter, samt gleden over den utvikling som har funnet sted i det felles luthersk-katolske arbeidet for kristen enhet gjør at 2017 må bli noe ganske annet enn luthersk triumfalisme eller katolsk harme.

Markeringene bør – som *Fra konflikt til fellesskap* oppfordrer oss til – være preget av en felles glede og iver i evangeliet, et oppriktig og ærlig møte med fortiden, og ikke minst: erkjennelsen av at i dag «opplever lutheranere og katolikker økende gjensidig forståelse, samarbeid og respekt. De har oppdaget at det er mer som forener dem enn som skiller dem» (art. 1). Med denne fellesmarkering håper vi at det videre økumeniske samarbeid mellom våre to kirker vil bli preget av den fornyede iver og de nye muligheter dokumentet preges av og kaller oss til.

Oslo, den 31. oktober 2015

Ole Chr. M. Kvarme

Biskop av Oslo,
Den norske kirke

Bernt I. Eidsvig Can.Reg.

Biskop av Oslo,
Den katolske kirke

Forord

Martin Luthers kamp med Gud drev og preget hele hans liv. Han var stadig plaget av spørsmålet: Hvordan kan jeg finne en nådig Gud? Han fant den nådige Gud i evangeliet om Jesus Kristus. «Sann teologi og kjennskap til Gud finnes i den korsfestede Kristus» (*Heidelbergdisputasen*). I 2017 vil katolske og lutherske kristne på en passende måte se tilbake på det som skjedde fem hundre år tidligere ved å sette evangeliet om Jesus Kristus i sentrum. Evangeliet bør bli feiret og formidlet til folk i vår tid, for at verden kan tro at Gud gav seg selv til mennesker og kaller oss til samfunn med seg selv og sin kirke. Dette er grunnen til gleden vi har i vår felles tro.

Denne gleden inneholder et innsiktsfullt, selvkritisk blick på oss selv, ikke bare på vår historie, men også på hvordan vi er i dag. Vi kristne har unektelig ikke alltid vært tro mot evangeliet; alt for ofte har vi tilpasset oss tankesett og handlingsmønstre i verden omkring oss. Gang på gang har vi stått i veien for det glade budskap om Guds nåde. Som enkeltmennesker og trossamfunn trenger vi stadig anger og endring – oppfordret og ledet av Den hellige ånd. «Når vår Herre og mester Jesus Kristus sier: «Vend om osv.», så vil han at hele de troendes liv skal være en omvendelse», slik lyder den første av Luthers nittifem teser fra 1517, som satte i gang reformasjonsbevegelsen.¹

Selv om denne tesen ikke er innlysende i dag, ønsker vi lutherske og katolske kristne å ta den på alvor ved å se kritisk, først på oss selv, og ikke på hverandre. Vi tar som rettesnor læren om rettferdiggjørelse, som uttrykker evangeliets budskap og derfor «uopphørlig tjener til å rette hele kirkens lære og praksis mot Kristus» (*Felleserklæring om rettferdiggjørelseslæren*). Kirkens sanne enhet kan bare være enhet i Jesu Kristi evangeliums enhet.

¹ Enkelte oversettelser av tesene gjengir Jesu ord i Markus 1,15 med den gamle oversettelsen, «Gjør bot»
*http://kilder-historie.cappelendamm.no/c159560/kildetekst/vis.html?tid=141106&within_tid=160248.

At striden om denne sannheten på 1500-tallet førte til at enheten i vestlig kristendom gikk tapt, hører med til kirkehistoriens mørke kapitler. I 2017 må vi åpent bekjenne at vi har vært skyldige overfor Kristus i å skade kirkens enhet. Minneåret stiller oss over for to utfordringer: å rense og helbrede minnene, og å gjenopprette kristen enhet i samsvar med sannheten i evangeliet om Jesus Kristus (Efeserbrevet 4,4–6).

Denne teksten beskriver en vei «fra konflikt til fellesskap» – men vi har ikke nådd målet ennå. Likevel, Den luthersk-romersk katolske kommisjon om enhet har tatt pave Johannes XXIIIs ord på alvor: «Det som forener oss er større enn det som skiller oss.» Vi inviterer alle kristne til å studere kommisjonens rapport med et åpent og samtidig kritisk sinn, og til å følge med oss på veien mot en dypere enhet mellom alle kristne.

Karlheinz Diez

Hjelpebiskop av Fulda
(p.v.a. den katolske formann)

Eero Huovinen

Biskop emeritus av Helsinki
Luthersk formann

Innledning

1. I 2017 vil lutherske og katolske kristne sammen markere 500-årsdagen for reformasjonens begynnelse. I dag opplever lutheranere og katolikker økende gjensidig forståelse, samarbeid og respekt. De har oppdaget at det er mer som forener dem enn som skiller dem. Mest av alt en felles tro på den treenige Gud og åpenbaringen i Jesus Kristus, så vel som anerkjennelse av rettferdigjørelseslærens grunnleggende sannhet.

2. 450 års-jubileet for Den augsburgske konfesjon i 1980 gav lutheranere og katolikker en anledning til å utvikle en felles forståelse av troens grunnleggende sannheter ved å peke på Jesus Kristus som den kristne troens levende midtpunkt.² Under 500-årsdagen for Martin Luthers fødsel i 1983 bekreftet den internasjonale dialogen mellom katolikker og lutheranere noen av Luthers viktigste anliggender. Kommissjonens rapport beskrev ham som «et vitne for Jesus Kristus» og erklærte: «Kristne, om de er protestanter eller katolikker, kan ikke ignorere denne mannens person og budskap.»³

3. Året 2017 utfordrer katolikker og lutheranere til å drøfte temaene og konsekvensene av den wittenbergske reformasjonen, som dreide seg om Martin Luthers person og tanker, og til å utvikle perspektiver for markeringen av og tilnærmingen til reformasjonen i dag.

2 Roman Catholic / Lutheran Joint Commission, «All Under One Christ: Statement on the Augsburg Confession 1980,» i Harding Meyer og Lucas Visser (red.), *Growth in Agreement I: Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level, 1972–1982* (Geneva, World Council of Churches, 1984), 241–47.

3 Roman Catholic / Lutheran Joint Commission, «Martin Luther: Witness to Jesus Christ» I.1, i Jeffrey Gros, FSC, Harding Meyer og William G. Rusch (red.), *Growth in Agreement II: Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level, 1982–1998* (Geneva: WCC Publications, 2000), 438.

Luthers reformatoriske program er en åndelig og teologisk udfordring for dagens katolikker og lutheranere.

Å minnes reformasjonen i en økumenisk og global tidsalder

4. Enhver minnemarkering har sin egen kontekst. I dag inneholder konteksten tre hovedutfordringer, som gir både muligheter og forpliktelser: (1) Det er den første minnemarkering som finner sted i en økumenisk tidsalder. Den blir derfor en anledning for katolikker og lutheranere å fordype sitt fellesskap med hverandre. (2) Det er den første minnemarkering i en global tidsalder. Den felles markeringen må derfor omfatte erfaringer og perspektiver fra kristne fra sør, nord, øst og vest. (3) Det er den første minnemarkering som må ta hensyn til behovet for ny evangelisering i en tid preget av både spredningen av nye religiøse bevegelser og perspektiver og en økt sekularisering mange steder. Den felles minnemarkeringen vil derfor både være en mulighet og en forpliktelse til å være et felles vitnesbyrd om den kristne tro.

Formen på tidligere minnemarkeringer

5. Den 31. oktober 1517 ble ganske tidlig et symbol for 1500-tallets protestantiske reformasjon. Fortsatt i dag er det mange protestantiske kirker som feirer det de kaller «reformasjonen» den 31. oktober hvert år. Hundreårsmarkeringene har vært påkostet og festpreget. Motsetningene mellom de forskjellige trossamfunn har vært spesielt merkbare ved disse anledningene. For lutheranerne har festdagene og hundreårsmarkeringene vært anledninger til å gjenfortelle historien om hvordan deres kirkes «evangeliske» form oppsto, og dermed å kunne rettferdiggjøre dens eksistens som eget kirkesamfunn. Dette var naturligvis knyttet til kritikk av Den romersk-katolske kirke. Fra motsatt hold brukte katolikkene disse minnemarkeringer som en anledning til å beskyldte lutheranerne for uten gyldig grunn å skille seg fra den sanne kirke og forkaste evangeliet om Jesus Kristus.

6. Politiske og kirkepolitiske agendaer var ofte med å forme disse tidligere hundreårsmarkeringene. I 1617 hjalp 100-årsmarkeringen som var felles for lutheranere og reformerte,

å stabilisere og fornye deres felles identitet fra reformasjonen. Lutheranere og reformerte viste sin solidaritet gjennom sterk polemikk mot Den romersk-katolske kirke. Sammen feiret de Luther som den som frigjorde dem fra det romerske åket. Mye senere, i 1917, midt i første verdenskrig, ble Luther feiret som en tysk nasjonalhelt.

Den første økumeniske minnemarkering

7. I 2017 vil den første hundreårsmarkeringen av reformasjonen i den økumeniske tidsalderen finne sted. Den vil også markere femti år med luthersk-katolsk dialog. Som en del av den økumeniske bevegelse har lutheranere og katolikker blitt beriket av å be sammen, feire gudstjenester sammen og tjene sine lokalsamfunn sammen. Sammen møter de politiske, sosiale og økonomiske utfordringer. Spiritualiteten som viser seg i blandede ekte-skap, har gitt nye innsikter og nye spørsmål. Lutheranere og katolikker har kunnet tolke sine teologiske tradisjoner og praksis og erkjenne hvordan de har påvirket hverandre. De lengter derfor etter å feire 2017 sammen.

8. Disse forandringene krever en ny tilnærming. Det er ikke lenger nok bare å gjenta tidligere beretninger om reformasjonen, der lutherske og katolske perspektiver ble presentert hver for seg og ofte i strid med hverandre. Det historiske minnet plukker alltid fra en overflod av historiske øyeblikk og setter sammen det som ble valgt til en meningsfull helhet. Siden disse beretningene om fortiden for det meste var preget av strid, var de ofte med på å skjerpe konflikten mellom trossamfunnene og førte enkelte ganger til åpen fi-
endtlighet.

9. Det historiske minnet har hatt konkrete konsekvenser for trossamfunnenes forhold til hverandre. Av den grunn er en felles økumenisk minnemarkering av den lutherske reformasjonen både viktig og vanskelig. Selv i dag er det mange katolikker som forbinder ordet «Reformasjon» først og fremst med splittelsen i kirken, mens mange lutheranere forbinder det med gjenoppdagelsen av evangeliet, trosvisshet og frihet. Det er nødvendig å ta begge utgangspunktene på alvor for å kunne binde de to perspektivene til hverandre og lede dem inn i dialog.

Minnehøytider i en ny global og sekulær kontekst

10. I løpet av det siste århundret har kristendom blitt mer og mer global. I dag finnes kristne fra de forskjellige kirkesamfunn i hele verden; antallet kristne i Sør vokser, mens antallet i Nord minker. Kirkene i Sør blir stadig viktigere i den verdensomspennende kristenheten. Det er ikke lett for disse kirkene å betrakte 1500-tallets konfesjonelle kon-

flikter som sine egne, selv om de kan være knyttet til europeiske og nordamerikanske kirker i forskjellige verdensomfattende kirkefamilier og deler et felles læregrunnlag med dem. I forbindelse med år 2017 vil det være meget viktig å ta disse kirkenes bidrag, spørsmål og perspektiver på alvor.

11. I land der kristendom har hørt hjemme i mange århundre, har mange mennesker forlatt kirkene i det siste eller har glemt deres kirkelige tradisjoner. I disse tradisjonene har kirkene gitt videre fra generasjon til generasjon det som de mottok i sin omgang med Skriften: en forståelse av Gud, menneskeheten og verden som respons på åpenbaringen av Gud i Jesus Kristus; visdommen som utviklet seg gjennom generasjonene ved erfaringen av den livslange kontakten som kristne har hatt med Gud; og skattkammeret av liturgiske former, salmer og bønner, trosopplæringspraksis og diakonal tjeneste. Fordi disse tradisjonene har blitt glemt, er mye av det som splittet kirkene før i tiden, så godt som ukjent i dag.

12. Økumenikk kan likevel ikke basere seg på dårlig hukommelse om tradisjoner. Men hvordan vil reformasjonshistorien da bli husket i 2017? Av det som to trosretninger sloss over på 1500-tallet, hva er det som fortjener å bli bevart? Våre fedre og mødre i troen var overbevist om at det var noe som var verdt å slåss for, noe som var nødvendig for et liv med Gud. Hvordan kan tradisjoner som så ofte blir glemt, nå bli gitt videre til våre samtidige, slik at de ikke bare har antikvarisk interesse, men heller bidrar til et frodig kristenliv? Hvordan kan tradisjonene gis videre slik at de ikke graver skyttergraver mellom kristne som tilhører forskjellige trosretninger?

Nye utfordringer for 2017-markeringen

13. I løpet av århundrene har kirke og kultur vært meget tett sammenvevd. Mye av det som har hørt med til kirkens liv, har gjennom århundrene funnet veien inn i landenes kultur og spiller fortsatt en rolle i kulturen, noen ganger til og med uavhengig av kirkene. Forberedelsene til 2017 vil måtte identifisere disse deler av tradisjonen som nå finnes i kulturen, tolke dem og føre en samtale mellom kirke og kultur i lys av dem.

14. I mer enn hundre år har pinsebevegelsen og andre karismatiske bevegelser spredt seg utover verden. Disse sterke bevegelser har fått frem nye momenter som har fått mange av de gamle stridsspørsmålene til å virke avleggs. Den pentekostale bevegelsen er til stede i mange andre kirkesamfunn i form av den karismatiske bevegelse og skaper nye fellesskap og felles oppfatninger på tvers av konfesjonelle grenser. På denne måten åpner denne beve-

gelsen for nye økumeniske muligheter, samtidig som den skaper nye utfordringer som vil spille en viktig rolle i markeringen av reformasjonen i 2017.

15. Mens tidligere markeringer av reformasjonen fant sted i land som var konfesjonelt homogene, eller i det minste hvor flertallet av innbyggerne var kristne, bor kristne i dag i flerreligiøse miljøer spredt rundt i hele verden. Denne pluralismen stiller nye utfordringer til økumenikken, men gjør den ikke overflødig – tvert imot, den er enda mer påkrevd, ettersom fiendskapet i motsetningene mellom kirkesamfunn skader kristendommens troverdighet. Hvordan kristne håndterer forskjellene seg imellom kan avsløre noe om deres tro for tilhengere av andre religioner. Ettersom spørsmålet om håndteringen av konflikter mellom kristne er særlig akutt når man minnes reformasjonens begynnelse, krever dette aspektet ved endringen i situasjonen spesiell oppmerksomhet i våre tanker om 2017.

Nye perspektiver på Martin Luther og reformasjonen

16. Det som skjedde i fortiden kan ikke endres. Men hva vi husker av det, og hvordan vi husker det, kan forandres med tiden. Å minnes gjør fortiden nærværende. Mens fortiden i seg selv er uforanderlig, kan fortidens nærvær i nåtiden forandre seg. Når det gjelder 2017, er poenget ikke å fortelle en annen historie, men å fortelle historien på en annen måte.

17. Lutheranere og katolikker har flere grunner til å fortelle om sin historie på nye måter. De er kommet nærmere hverandre gjennom familieforbindelser, gjennom sine bidrag til den større verdensmisjonen og gjennom sin motstand mot tyranni mange steder i verden. Denne dypere kontakten har endret deres oppfatning av hverandre og gjort økumenisk dialog og videre forskning mer påtrengende. Den økumeniske bevegelse har endret kirkenes tilnærming til reformasjonen: Økumeniske teologer har bestemt seg for ikke å fremme sine konfesjoners egne forklaringer på bekostning av dialogpartnere, men heller lete etter felles momenter midt i forskjellene, til og med i motsetningene, og på den måten arbeide for å overvinne forskjellene som splitter kirken.

Bidrag fra forskning om middelalderen

18. Forskning har gjort mye for å endre oppfattelsen av fortiden på flere måter. Når det gjelder reformasjonen, er dette tilfellet for protestantiske så vel som katolske beretninger om kirkehistorie. Forskere har kunnet rette på de tidligere konfesjonsbundne fremstillinger av historien gjennom strenge metodologiske retningslinjer og refleksjon over bakgrunnen for sine egne synspunkter og forutsetninger. På den katolske side gjelder dette særlig for nyere forskning om Luther og reformasjonen; på den protestantiske side, for en endring i bildet av middelalderens teologi og en generelt bredere og mer nyansert tilnærming til den sene middelalderen. I dagens beskrivelser av reformasjonstiden er man opp-

merksom på et stort antall ikke-teologiske momenter – politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle. Oppmerksomhet på «konfesjonalisering» har forårsaket viktige korreksjoner i tidligere historieskriving om perioden.

19. Den sene middelalderen betraktes ikke lenger som fullstendig mørk, slik protestanter ofte har beskrevet den, men heller ikke som bare lys, som i tidligere katolske beretninger. I dag fremstår denne epoken som en tid med store motsetninger – av utvendig fromhet kontra dyp inderlighet; av gjerningsteologi i betydning *do ut des* («jeg gir til deg for at du skal gi til meg») kontra en overbevisning om menneskets totale avhengighet av Guds nåde; av likegyldighet over for religiøse plikter – til og med plikter som hører med til ens embete – kontra seriøse reformer, slik som fant sted i noen (monastiske) klosterordener.

20. Kirken var alt annet enn en monolittisk størrelse; *corpus christianum* omfattet flere forskjellige typer teologi, livsstiler og oppfatninger av kirken. Historikere sier at 1400-tallet var en særlig from tid i kirken. I denne perioden fikk flere og flere lekfolk en god utdannelse og var derfor ivrige etter å høre bedre forkynnelse med en teologi som kunne hjelpe dem å leve et kristent liv. Luther fanget opp slike strømninger i teologien og fromheten og videreutviklet dem.

Katolsk forskning på Luther på 1900-tallet

21. Katolsk forskning på Luther på 1900-tallet bygger på en interesse for reformasjonshistorien som ble vekket i andre halvdel av 1800-tallet. Disse teologene fulgte i fotsporene til den katolske befolkning i det protestantiske tyske keiserriket, som søkte å fri seg fra en ensidig anti-romersk og protestantisk historieskriving. Gjennombruddet for den katolske forskningen kom med teorien om at Luther i sitt indre overvant en katolisisme som ikke var helt ekte katolsk. I følge denne teorien tjente kirkens liv og lære i den sene middelalderen for det meste som en negativ klangbunn for reformasjonen; krisen i katolisismen fikk Luthers religiøse protest til å virke overbevisende på noen.

22. Luther ble fremstilt på en ny måte, som en oppriktig religiøs person og en samvittighetsfull bønnens mann. Omhyggelig og detaljert historisk forskning har vist at katolsk litteratur om Luther gjennom fire århundrer – helt frem til moderne tid – i stor grad har vært formet av kommentarene til Johannes Cochaleus, en samtidig motstander av Luther og rådgiver for grev Georg av Sachsen. Cochaleus hadde karakterisert Luther som en frafallen munk, en kjetter, en som ødela kristenheten og korrumperte moralen. Det som ble oppnådd i den første perioden med kritisk, men sympatisk engasjement med Luthers karakter, var å frigjøre katolsk forskning fra slike polemiske verkers ensidige tilnærming

til Luther. Andre katolske teologers nøkterne historiske analyser viste at det ikke var reformasjonens kjernesaker – for eksempel rettferdiggjørelseslæren – som førte til kirkesplittelsen, men heller Luthers kritikk av forhold i kirken på hans egen tid, kritikk som kom som en følge av disse kjernesakene.

23. Det neste trinn i katolsk forskning om Luther var å avdekke sammenlignbart innhold i ulike teologiske tankesett og systemer, noe som skjedde gjennom systematiske sammenligninger av nøkkelteologene i de to konfesjonene, Thomas Aquinas og Martin Luther. Dette arbeidet gjorde det mulig for teologer å forstå Luthers teologi i dens egen sammenheng. Samtidig gransket katolsk forskning betydningen av rettferdiggjørelseslæren i Den augsburgske konfesjon. Her kunne Luthers engasjement for reform bli plassert i en bredere sammenheng, nemlig formuleringen av de lutherske bekjennelsesskriftene. Som resultat kunne man se at hensikten bak Den augsburgske konfesjon var å uttrykke grunnleggende ønsker om reform, men samtidig å bevare kirkens enhet.

Økumeniske prosjekter rydder veien for konsensus

24. Disse tiltak førte direkte til det økumeniske prosjektet som lutherske og katolske teologer i Tyskland innledet i 1980 i anledning 450 års-jubileet for Den augsburgske konfesjon: en katolsk anerkjennelse av Den augsburgske konfesjon. En senere økumenisk arbeidsgruppe som besto av protestantiske og katolske teologer, og som kunne spore sine røtter tilbake til dette katolske forskningsprosjektet, presenterte sine omfattende resultater i studiet *The Condemnations of the Reformation Era: Do They Still Divide?* («Reformasjonstidens fordømmelser: Er de fortsatt splittende?») ⁴

25. *Felleserklæringen om Rettferdiggjørelseslæren* ⁵ som ble undertegnet av Det lutherske verdensforbund og Den romersk-katolske kirke i 1999, bygget på dette grunnarbeidet og på arbeidet til den amerikanske dialogen, *Justification by Faith* («Rettferdiggjørelse ved tro») ⁶. Felleserklæringen bekreftet at det er konsensus mellom lutheranere og katolikker om de grunnleggende sannheter i rettferdiggjørelseslæren.

4 Karl Lehmann og Wolfhart Pannenberg (red.), *Condemnations of the Reformation Era: Do They Still Divide?* Overs. Margaret Kohl (Minneapolis, MN: Fortress, 1990).

5 The Lutheran World Federation and the Roman Catholic Church, *Joint Declaration on the Doctrine of Justification* (Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U. K.: William B. Eerdmans, 2000). Opprinnelig utgitt som *Gemeinsame Erklärung zur Rechtfertigungslehre* (Frankfurt am Main: Verlag Otto Lembeck / Paderborn: Bonifatius-Verlag, 1999).

6 H. George Anderson, T. Austin Murphy, Joseph A. Burgess (red.), *Justification by Faith*, Lutherans and Catholics in Dialogue VII (Minneapolis, MN: Augsburg Publishing House, 1985).

Katolsk utvikling

26. Det annet vatikankonsil, som gjenspeilet de foregående tiårs bibelske, liturgiske og patristiske fornyelse, behandlet temaer som aktelse og ærbødighet overfor Skriften i kirken liv, gjenoppdagelsen av alle de døptes alminnelige prestedømme, behovet for kontinuerlig renselse og reform av kirken, forståelsen av kirkelige embeter som tjeneste og viktigheten av menneskets frihet og ansvar, inkludert anerkjennelsen av religionsfrihet.

27. Konsilet bekreftet også at elementer av helliggjørelse og sannhet finnes også utenfor Den katolske kirkes strukturer. Det uttalte: «Tar man dessuten i øyesyn de faktorer eller positive elementer som til sammen gir selve Kirken vekst og liv, står det fast at noen, ja, mange og viktige blant dem også kan finnes utenfor Den katolske kirkes synlige grenser», og det førte opp disse: «Guds skrevne ord, nådens liv, troen, håpet og kjærligheten sammen med andre gaver fra Den hellige ånd og en del synlige elementer.» (UR 3)⁷ Konsilet talte også om «de ikke så få hellige handlinger som hører til den kristne religion» og som er utført av «våre adskilte brødre», og fortsatte: «De er uten tvil egnet til virkelig å frembringe nådens liv - på forskjellig vis i henhold til den enkelte kirkes eller menighets situasjon -, og de må sies å være i stand til å åpne adgangen til frelsens fellesskap.» (UR 3.) Denne erkjennelse gjaldt ikke bare enkelte elementer og handlinger i disse kirkene, men også om de adskilte «kirker og kirkelige fellesskap» selv, fordi: «Kristi Ånd har ikke vegret seg for å bruke dem som midler til frelse» (UR 3.)

28. I lys av den fornyelsen av katolsk teologi som man ser i Det annet vatikankonsil, kan dagens katolikker forstå Martin Luthers ønske om reform og betrakte den med mer åpenhet enn det som tidligere syntes å være mulig.

29. Den implisitte tilnærmingen til Luthers anliggender har ført til en ny evaluering av hans katolisitet, ut ifra erkjennelsen av at hans hensikt var å reformere og ikke splitte kirken. Dette kommer frem i uttalelser av Johannes kardinal Willebrands og pave Johannes Paul II.⁸ Gjenoppdagelsen av disse to sentrale sidene ved hans person og teologi førte til en ny økumenisk forståelse av Luther som «et vitne for evangeliet».

7 *Unitatis Redintegratio*, kapittel I, avsnitt 3 = UR 3. På norsk: http://www.katolsk.no/dokumenter/dokumenter-fra-vatikanet/paul6/ur/ur_02. På norsk i Fredrik Hansen (red.), *Det annet vatikankonsil – dokumenter*, Oslo 2013.

8 Jan Willebrands, «Lecture to the 5th Assembly of the Lutheran World Federation, on July 15, 1970,» i *La Documentation Catholique* (6 September 1970), 766; Johannes Paul II, «Letter to Cardinal Willebrands for the Fifth Centenary of the Birth of Martin Luther», i *Information Service*, no. 52 (1983/II), 83–84.

30. Pave Benedikt XVI erkjente også hvordan Martin Luthers person og teologi fremmer en åndelig og teologisk utfordring til katolsk teologi i dag da han i 2011 besøkte klosteret i Erfurt, der Luther levde som augustiner-eremitt i cirka seks år. Pave Benedikt sa: «Det som (Luther) stadig var opptatt av, var spørsmålet om Gud, den dype lidenskap og drivkraft i hele hans livsreise. 'Hvordan kan jeg finne en nådig Gud?' -Dette spørsmålet stakk ham i hjertet og lå som grunnlag for hele hans teologiske søken og indre kamp. For ham var teologi ikke en akademisk syssel, men kampen for hans eget selv, som i sin tur var en kamp for og med Gud. 'Hvordan kan jeg finne en nådig Gud?' Det faktum at dette spørsmålet var drivkraften i hele hans liv, slutter aldri å gjøre inntrykk på meg. For hvem er det som faktisk bryr seg om dette i dag – selv blant kristne? Hva betyr spørsmålet om Gud i vårt liv? I vår forkynnelse? De fleste mennesker i dag – også kristne – går ut ifra at Gud egentlig ikke er interessert i våre synder og dyder.»⁹

Luthersk utvikling

31. Det foregikk også en betydelig utvikling i luthersk forskning om Luther og reformasjonen. Erfaringene fra to verdenskriger brøt ned antakelser om fremskritt i historien og om forholdet mellom kristendom og vestlig kultur, mens fremveksten av den kerygmatiske teologien åpnet en ny innfallsvinkel til tenkningen om Luther. Dialog med historikere hjalp til med å integrere historiske og samfunnsmessige faktorer i beskrivelser av reformasjonsbevegelsene. Lutherske teologer erkjente hvordan teologisk innsikt og politiske interesser var vevd sammen, ikke bare på katolikkenes side, men også på deres egen side. Dialog med katolske teologer hjalp dem til å overvinne ensidige konfesjonelle tilnærminger og til å bli mer selvkritiske overfor sider av sine egne tradisjoner.

9 Benedikt XVI, «Address», Meeting with the Council of the Evangelical Church in Germany, September 23, 2011, på www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2011/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20110923_evangelical-church-erfurt_en.html.

Viktigheten av økumenisk dialog

32. Partnerne i dialogen er forpliktet på sine respektive kirkers lære, som ifølge deres egen overbevisning uttrykker den sanne troen. Læresetningene har mye til felles, men kan være forskjellige, til og med motstridende, i hvordan de er formulert. Det førstnevnte gjør dialog mulig; det sistnevnte gjør den nødvendig.

33. Dialog viser at partene snakker forskjellige språk og forstår ordenes betydning på forskjellige måter; de trekker forskjellige skillelinjer og har forskjellige tankesett. Men det som ser ut til å være en motsetning i uttrykksform, behøver ikke alltid være en motsetning i innhold. For å finne det nøyaktige forholdet mellom læresetninger, må tekstene tolkes i lys av den historiske sammenhengen der de først ble utformet. Det gjør det mulig å konstatere om det virkelig er en forskjell eller motsetning, eller ikke.

34. Økumenisk dialog betyr å vende seg bort fra tankemønstre som har sitt opphav i og understreker forskjellene mellom konfesjonene. I stedet må partene i en dialog først lete etter det de har felles, og så etter dette overveie hvor viktige forskjellene er. Men disse forskjellene må ikke ignoreres eller bagatelliseres, fordi økumenisk dialog er å søke etter sannheten i den kristne tro sammen.

En historisk skisse av den lutherske reformasjon og det katolske svar

35. I dag er det mulig å fortelle historien om den lutherske reformasjonen sammen. Selv om lutheranere og katolikker har forskjellige synspunkter, har den økumeniske dialogen gjort det mulig å overvinne tradisjonell protestantisk og katolsk hermeneutikk og finne en felles måte å minnes fortidens hendelser på. Kapittelet som følger er ikke en fullstendig beskrivelse av hele historien og alle de teologiske stridsspørsmålene. Det trekker bare frem noen av de viktigste historiske situasjonene og teologiske spørsmålene fra reformasjonen på 1500-tallet.

Hva betyr «reformasjon»?

36. I oldtiden betød det latinske substantivet *reformatio* ideen om å forandre en dårlig situasjon i nåtiden ved å vende tilbake til bedre tider i fortiden. I middelalderen ble *reformatio* ofte brukt i forbindelse med reform av klostervesenet. De monastiske klostrene engasjerte seg i *reformatio* for å overvinne forringelsen av disiplinen og livet i klostrene. En av de største reformbevegelsene oppsto på 900-tallet i klosteret i Cluny.

37. I den sene middelalderen ble ideen om nødvendigheten av reform lansert for hele kirken. Kirkelige konsiler og nesten hver eneste *diet* i Det tysk-romerske rike var opptatt av *reformatio*. Konsilet i Konstanz (1414–1418) anså *behovet for reform av kirken «i hodet og lemmene»* for nødvendig.¹⁰ Et reformdokument som ble spredt vidt omkring, *Keiser Sigmunds reform*, krevde gjenopprettelsen av sann orden i nesten alle livets områder. Ved 1400-tallets slutt var ideen om reformasjon spredt også til myndighetene og universitetet.¹¹

10 Konsilet i Konstanz, 3. sesjon, 26. mars 1415.

11 Se The Lutheran World Federation and Pontifical Council for Promoting Christian Unity, *The Apostolicity of the Church: Study Document of the Lutheran–Roman Catholic Commission on Unity* (Minneapolis, MN: Lutheran University Press, 2006), 92, n. 8. [= ApC].

38. Luther selv brukte sjelden begrepet «reformasjon». I sin «Forklaring til de nittifem teser» skriver han: «Kirken trenger en reformasjon som ikke er én manns verk, nemlig pavens, heller ikke mange menns, nemlig kardinalenes – dette har det nyeste konsil vist. Kirken trenger en reformasjon som er hele verdens verk, faktisk Guds verk alene. Men bare Gud som har skapt tiden, kjenner tiden for denne reformasjonen.»¹² Noen ganger bruker Luther ordet «reformasjon» for å beskrive strukturforbedringer, for eksempel på universitetene. I sin reformavhandling «Til den kristne adel av tysk nasjon», 1520, etterlyste han «et rettfærdig, fritt konsil», der reformforslag kunne drøftes.¹³

39. Begrepet «reformasjonen» ble etter hvert brukt om det innviklede sett historiske hendelser som fant sted i årene 1517–1555, fra utbredelse av Martin Luthers nittifem teser til freden i Augsburg. Den teologiske og ekklesiologiske striden som Luthers teologi satte i gang, ble fort blandet sammen med politikk, økonomi og kultur på grunn av omstendighetene på den tiden. På denne måten nådde det som begrepet «reformasjonen» henviser til, langt ut over det som Luther selv lærte og hadde til hensikt. Ideen om «reformasjonen» som betegnelsen på en hel tidsepoke skyldes Leopold von Ranke, som på 1800-tallet populariserte begrepet «Reformasjonstiden».

Reformasjonens brennpunkt: Avlatsstriden

40. Den 31. oktober 1517 sendte Luther sine nittifem teser med tittelen «Disputas til opplysning om avlatens betydning» som tillegg til et brev til erkebiskop Albrecht av Mainz. I brevet uttrykte Luther bekymring over forkynnelse og praksis i forbindelse med avlat, noe som erkebiskopen hadde tilsyn med. Luther henstilte til biskopen om å foreta endringer. Samme dag skrev han også et brev til sin stiftsbiskop Hieronymus av Brandenburg. Da Luther sendte sine teser til noen kolleger, og sannsynligvis også slo dem opp på døren til slottskirken i Wittenberg, ønsket han å sette i gang en akademisk debatt om åpne og ikke avgjorte spørsmål om teori og praksis rundt avlat.

41. Avlat spilte en stor rolle i tidens fromhetsliv. En avlat ble forstått som ettergivelse av tidsavgrenset straff for synder der skylden allerede var tilgitt. Kristne kunne få avlat etter

12 Martin Luther, «Explanations of the Ninety-Five Theses», overs. Carl W. Folkemer, i Helmut T. Lehmann og Jaroslav Pelikan (red.), *Luther's Works*, American Edition, 55 vols, (Philadelphia og St. Louis, 1955–1986), 31:250 (=LW); WA 1, 62, 27–31.

13 Luther, «To the Christian Nobility of the German Nation concerning the Reform of the Christian Estate», overs. Charles M. Jacobs, James Atkinson, i LW 44:127; WA 6, 407, 1. På norsk i *Luthers reformasjon. Hovedtekster 1517–1520*, utvalg ved Tarald Rasmussen (Oslo: Pax forlag, 2004), 83–164

bestemte foreskrevne handlinger – som bønn, barmhjertighetsgjerninger og almisser – ved kirkens handling, som man mente utdelte avlat til de botferdige fra det forrådet av godtgjørelser som Kristus og helgenene hadde vunnet, og som kirken disponerte.

42. Etter Luthers mening skadet avlatspraksisen kristen åndelighet. Han stilte spørsmålstegn ved om avlat kunne befri de botferdige fra straff som Gud hadde pålagt dem; om straff som prester hadde forordnet ville overføres til skjærsilden; om botsøvelsenes helsebringende og rensende hensikt ville få botferdige til å foretrekke å gjennomføre øvelsene heller enn å befris fra å måtte utøve dem; og om penger betalt for avlat heller skulle gis til de fattige. Han lurte også på hva kirkens forråd egentlig var, det som paven kunne tilkjenne avlat fra.

Luther stilt for retten

43. Luthers nittifem teser spredte seg fort gjennom hele Tyskland, vakte stor oppsikt og gjorde alvorlig skade på avlatskampanjene. Snart ble det spredt rykter om at han ville bli anklaget for vranglære. Allerede i desember 1517 sendte erkebiskopen av Mainz tesene til Roma sammen med noe tilleggsmateriale, slik at Luthers teologi kunne bli gransket.

44. Luther ble overrasket over reaksjonen på tesene sine, siden han ikke hadde planlagt en offentlig hendelse, bare en akademisk disputas. Han var redd for at tesene lett kunne misforstås, hvis de ble lest av et større publikum. Sist i mars 1518 trykte han derfor en preken på tysk «Om avlat og nåde» («Sermo von Ablass und Gnade»). Det ble et ualminnelig populært hefte, som gjorde Luther til en kjent person i tysk offentlighet. Luther hevdet gjentatte ganger at med unntak av de fire første utsagn, var tesene ikke hans påstander, men heller temaer for debatt.

45. Roma var bekymret fordi Luthers lære kunne underminere kirkens lære og pavens autoritet. Luther ble derfor stevnet for kuriedomstolen i Roma for å gjøre rede for sin teologi. Men kurfyrst Fredrik den Visse av Sachsen grep inn og fikk saken overført til Tyskland, til riksdagen i Augsburg, der kardinal Cajetan fikk i oppdrag å overhøre Luther. Pavens mandat var at Luther enten måtte avsverge sin lære eller, hvis han nektet, bli bannlyst øyeblikkelig av kardinalen eller arrestert og brakt til Roma. Etter møtet formulerte Cajetan en læreuttalelse og paven kunngjorde den uten noe svar på Luthers påstander.¹⁴

14 Leo X, *Cum postquam*, 9. november 1518, DH 1448, jf. 1467 og 2641.

46. En grunnleggende tvetydighet vedvarte gjennom hele prosessen som førte frem til Luthers bannlysning. Luther fremsatte spørsmål til debatt og fremmet argumenter. Både han og offentligheten – som var informert gjennom mange pamfletter og trykksaker om hans standpunkt og den pågående prosessen – forventet å høre en utveksling av argumenter. Luther ble lovet en rettfærdig rettssak. Men selv om han ble fortalt at han ville bli hørt, fikk han gjentatte ganger høre budskapet at han enten måtte avsverge sin lære eller bli erklært kjetter.

47. Den 13. oktober 1518 erklærte Luther i en høytidelig *protestatio* at han var enig med Den hellige romerske kirke og at han ikke kunne avsverge noe med mindre han ble overbevist om at han tok feil. Den 22. oktober gjentok han at han tenkte og lærte innenfor rammen av Den romerske kirkes lære.

Mislykkede møter

48. Før sitt møte med Luther hadde kardinal Cajetan studert wittenbergprofessorens skrifter nøye og hadde til og med skrevet avhandlinger om dem. Men Cajetan tolket Luther innenfor sin egen begrepsramme og misforsto ham dermed når det gjaldt trosvisshet, selv om han fremstilte detaljene i Luthers standpunkt riktig. På sin side var Luther ikke fortrolig med kardinalens teologi, og i forhøret, der det bare var begrensede muligheter for diskusjon, ble han presset til å avsverge. Dette gav ingen muligheter for Luther til å forstå kardinalens standpunkt. Det er tragisk at to av de største teologer på 1500-tallet møtte hverandre i en rettssak om vranglære.

49. I årene som fulgte utviklet Luthers teologi seg med ekspressfart, og dette reiste nye stridsspørsmål. Den tiltalte teologen jobbet for å forsvare sitt standpunkt og samle allierte mot dem som ville erklære ham som vranglærer. Mange trykksaker ble gitt ut for og mot Luther, men det ble bare én disputas, i 1519 i Leipzig, mellom Andreas Bodenstein von Karlstadt og Luther på den ene side og Johannes Eck på den andre.

Martin Luther blir dømt

50. I mellomtiden fortsatte saken mot Luther i Roma, og til slutt bestemte pave Leo X seg for å handle. For å oppfylle sitt «pastorale embete» følte paven seg forpliktet til å beskytte «den ortodokse troen» mot dem som ville «forvrengning og besudle Skriftene» slik at disse «ikke lenger var Kristi evangelium».¹⁵ Den 15. juni 1520 utstedte han bullen *Exsurge Domine*, som fordømte førtiutt utsagn hentet fra ulike trykksaker som Luther hadde gitt ut. Selv om alle fantes i Luthers skrifter og var sitert riktig, var de tatt ut av sammenheng. *Exsurge Domine* beskriver disse utsagnene som «kjetterske eller skandaløse, eller falske, eller anstøtelige for fromme ører, eller farlige for enkle sinn, eller at de undergraver katolsk sannhet»¹⁶ uten å spesifisere hvilken beskrivelse som gjelder for hvilket utsagn. Mot slutten av bullen uttrykker paven sin frustrasjon over at Luther ikke hadde svart på noen av hans innbydelser til samtale, men han håpet fortsatt at Luther ville oppleve hjertets omvendelse, og at han ville vende seg bort fra sine feil. Pave Leo gav Luther seksti dager til å avsverge, ellers ville han bli ekskommunisert (bannlyst).

51. Eck og Aleander, som gav ut *Exsurge Domine* i Tyskland, forlangte at Luthers bøker skulle brennes. Som svar brente noen wittenbergteologer bøker den 10. desember 1520. Disse svarte til det som man senere kalte «kirkerettsbøker», og de ble brent sammen med noen bøker skrevet av Luthers motstandere. Luther selv kastet pavens bull på bålet. Der ved ble det klart at Luther ikke ville avsverge. Den 3. januar 1521 ble han bannlyst ved bullen *Decet Romanum Pontificem*.

Skriftens autoritet

52. Striden om avlat utviklet seg fort til en strid om autoritet. I Luthers øyne hadde den romerske kurie mistet sin autoritet ved bare å insistere formelt på sin egen autoritet i stedet for å argumentere ut ifra Bibelen. Da striden begynte, betraktet Luther den teologiske autoriteten til skriften, kirkefedrene og den kanoniske tradisjonen som en enhet. I løpet av striden slo denne enheten sprekker, idet Luther ble overbevist om at kanon slik de romersk-katolske embetsmennene tolket den var i strid med skriften. Fra den katolske kirkes side handlet striden ikke så mye om skriftens stilling som den øverste autoritet – det var katolikkene enige om – men heller om den riktige måten å tolke skriften på.

15 Peter Fabisch og Erwin Iserloh (red.), *Exsurge Domine in Dokumente zur Causa Lutheri (1517–1521)*, vol. 2 (Münster: Aschendorffsche, 1991), 366; *Exsurge Domine*, DH 1451–1492, også på www.ewtn.com/library/papaldoc/l10exdom.htm.

16 *Ibid.*, 368.

53. Når Luther ikke kunne finne noe bibelske grunnlag for Romas uttalelser, eller mente at de faktisk motsa det bibelske budskapet, begynte han å tro at paven var antikrist. Ved dette utvilsomt sjokkerende utsagnet mente Luther at paven ikke lot Kristus si det som Kristus ønsket å si, og at paven satte seg selv over Bibelen i stedet for å underkaste seg dens autoritet. Paven hevdet at hans embete var *iure divino* («ved guddommelig rett»), mens Luther ikke kunne finne noe bibelsk bevis for dette.

Luther i Worms

54. Ifølge lovene til Den hellige romerske rike av den tyske nasjon måtte en person som var ekskommunisert av kirken også erklæres fredløs. Likevel forlangte medlemmer av Riksdagen i Worms at en uavhengig myndighet skulle avhøre Luther. Han ble derfor kalt til Worms, og keiseren måtte gi ham fritt leide dit ettersom han var erklært kjetter. Luther hadde forventet debatt på riksdagen, men han ble bare spurt om han hadde skrevet noen bøker som lå på et bord foran ham, og deretter om han var forberedt på å avsverge sin tro.

55. Luther svarte på invitasjonen til å avsverge med de kjente ordene: «Hvis jeg ikke blir overbevist ved Skriftens vitnesbyrd eller ved åpenbare fornuftsargumenter – for jeg tror verken på paven eller på konsilene alene ettersom det står fast at de flere ganger har tatt feil eller har motsagt hverandre – så forblir jeg overbevist av de skriftsteder jeg har anført, og min samvittighet forblir fanget i Guds Ord. Jeg verken kan eller vil tilbakekalle noe, for det er verken sikkert eller frelsebringende å gjøre noe mot ens samvittighet. Gud hjelpe meg. Amen.»¹⁷

56. Som svar holdt keiser Karl V en oppsiktsvekkende tale der han fremmet sine hensikter. Han bemerket at han nedstammet fra en lang rekke regenter som alltid hadde betraktet det som sin plikt å forsvare den katolske tro «til sjelenes frelse», og at han hadde den samme plikten. Keiseren hevdet at en enkelt tiggermunk tok feil når hans meninger var i strid med hele kristendommen de siste tusen år.¹⁸

17 Luther, «Luther at the Diet of Worms,» overs. Roger A. Hornsby, i *LW* 32:112–3. For utelatelsen av ordene «Her står jeg og kan ikke annet» (jf. *WA* 7, 838, 9), jf. 113, n. 2: «Disse ordene står på tysk i den latinske teksten som denne oversettelsen er basert på», men «det finnes godt bevis» for at Luther ikke sa dem. Norsk overs.: «Levende Luther», utvalg ved Inge Lønning (Drammen: Land og kirke, 1967), 185–190.

18 Fritz Reuter (red.), *Der Reichstag zu Worms von 1521: Reichspolitik und Luthersache*, vol. 2 (Köln and Wien: Böhlau, 1981), 226–29; se også *LW* 32, 114–15, n. 9.

57. Riksdagen i Worms gjorde Luther til en fredløs som måtte anholdes eller endatil drepes, og den beordret fyrstene til å slå ned på «den lutherske vranglæren» med alle midler. Men ettersom Luthers argumenter overbeviste mange fyrster og byer, utførte disse ikke ordren.

Begynnelsen på reformasjonsbevegelsen

58. Luthers forståelse av evangeliet virket overbevisende på flere og flere prester, munk og predikanter, og disse forsøkte å innlemme hans ideer i sin forkynnelse. Synlige tegn på forandringene som fant sted var at lekfolk fikk både brød og vin i nattverden, noen prester og munk giftet seg, noen av reglene for faste ble ikke lenger overholdt og noen ganger ble statuer og relikvier behandlet respektløst.

59. Det var ikke Luthers mening å grunnlegge en ny kirke, men han var del av et bredt og mangfoldig ønske om reform. Han spilte en mer og mer aktiv rolle og forsøkte å bidra til reform av praksis og lære som så ut til å være basert på menneskelig autoritet alene, og potensielt eller direkte å være i strid med skriften. I sin avhandling «Til den tyske nasjons kristne adel», 1520, tok Luther til orde for alle døptes prestedømme, og dermed for at lekfolk skulle spille en aktiv rolle i reformen av kirken. Og lekfolk, både fyrster, magistrater og alminnelige mennesker, spilte en viktig rolle i reformasjonsbevegelsen.

Behovet for tilsyn

60. Siden det ikke var noen sentral plan og heller ikke noe sentralt organ for organisering av reformene, ble situasjonen forskjellig fra by til by og fra landsby til landsby. Det var behov for kirkelige visitasjoner. Siden dette krevde fullmakt fra fyrster eller magistrater, ba reformatorene kurfyrsten av Sachsen å etablere og gi fullmakt til en visitasjonskomisjon i 1527. Dens oppdrag var ikke bare å vurdere prestenes forkynnelse, tjeneste og livsførsel, men også å sikre at de fikk midler til sitt personlige underhold.

61. Kommissjonen opprettet et slags kirkelig styringsorgan. Superintendentene fikk i oppdrag å utøve tilsyn med læren og livsførselen til prestene i et bestemt område. Kommissjonen gransket også gudstjenesteformene og sikret enheten i disse. I 1528 ble det utgitt en håndbok for prester som tok opp alle deres store læremessige og praktiske problemer. Den spilte en viktig rolle i historien til de lutherske bekjennelsesskriftene.

Å bringe skriften til folket

62. Sammen med kolleger fra universitetet i Wittenberg oversatte Luther Bibelen til tysk slik at flere kunne lese den selv. Blant annet kunne de bruke den til å få åndelig og teologisk dømmekraft som kunne brukes i deres liv i kirken. På grunn av dette etablerte de lutherske reformatorene skoler for både gutter og jenter og forsøkte å overtale foreldre til å sende barna på skolen.

Katekismer og salmer

63. For å forbedre den dårlige kunnskapen om den kristne tro blant prester og lekfolk skrev Luther sin *Lille katekisme* for folk flest og sin *Store katekisme* for prester og velutdannede lekfolk. Katekismene forklarer de ti bud, Fadervår og trosbekjennelsene, og hadde i tillegg avsnitt om de to sakramentene, dåp og nattverd. Den lille katekisme var Luthers mest innflytelsesrike bok og førte til en betydelig økning av kunnskap om troen blant alminnelige mennesker.

64. Hensikten med katekismene var å hjelpe folk å leve et kristent liv og utvikle redskap til å bruke teologisk og åndelig dømmekraft. Katekismene illustrerer den kjensgjerning at troen for reformatorene ikke bare betydde å stole på Kristus og hans løfter, men også å erkjenne troens begrepsmessige innhold som kan og må læres.

65. For å øke lekfolkets deltakelse i gudstjenesten skrev reformatorene salmer og ga ut salmebøker. Disse har spilt en varig rolle i luthersk åndelighet og er blitt en verdifull del av hele kirkens arv.

Prester i soknene

66. Når de lutherske soknene nå hadde skriften på sitt eget språk samt katekismen, salmer, en kirkeordning og gudstjenesteformer, gjensto det et stort problem: Hvordan skaffe prester til soknene? I reformasjonens første år ble flere prester og munk lutherske prester, så det var nok prester. Men å rekruttere prester på denne måten ble utilstrekkelig etter hvert.

67. Det er oppsiktsvekkende at reformatorene ventet til 1535 før de organiserte sine egne ordinasjoner i Wittenberg. I Den augsburgske konfesjon (1530) erklærte de at de var villige til å adlyde biskopene, hvis biskopene ville tillate at evangeliet ble forkynt etter reformasjonens overbevisning. Når dette ikke skjedde, måtte reformatorene velge mellom på den ene siden å fastholde den tradisjonelle ordning der biskopene ordinerte prester, men

dermed oppgi reformasjonens forkynnelse, og på den andre siden å beholde reformasjonens forkynnelse, men å la pastorer ordinere andre pastorer. Reformatorene valgte den andre av disse løsningene, og derved gjenopptok de en tolkning av pastoralbrevene som stammet fra Hieronymus i oldkirken.

68. På vegne av kirken gransket medlemmer av Wittenbergs teologiske fakultet kandidatenes lære og liv. Ordinasjonene fant sted i Wittenberg heller enn i ordinandenes sokn, ettersom de ble ordinert til tjeneste i hele kirken. Ordinasjonsvitnemålene la vekt på at ordinanden var enig i den katolske kirkens lære. Ordinasjonsritualet besto av håndspåleggelse og bønn til Den hellige ånd.

Teologiske forsøk på å løse den religiøse konflikten

69. Den augsburgske konfesjon (1530) forsøkte å løse konflikten rundt den lutherske reformasjonen. Den første delen (avsnitt 1–21) fremstiller luthersk lære som skulle være i overensstemmelse med læren til «den katolske kirke, eller fra den romerske kirke»¹⁹. Den andre delen (avsnitt 22–28) handler om endringer som reformatorene satte i gang for å rette på visse former for praksis som de anså som «misbruk», samt grunner til å foreta endringene. Avslutningen på den første delen lyder: «Dette er en nesten fullstendig oppsummering av læren blant oss. Som man kan se, finnes det her ingenting som avviker fra Skriften eller den katolske kirke, eller fra den romerske kirke, så langt vi kan se fra dens forfattere. Ettersom dette er tilfelle, må man konstatere at de som betrakter oss som kjettere dømmer for strengt.»²⁰

70. Den augsburgske konfesjon er et sterkt vitnesbyrd om de lutherske reformatorenes beslutning om å bevare kirkens enhet og forbli innenfor den ene synlige kirke. Når de eksplisitt fremstiller forskjellene som bare av mindre betydning, ligner dette på det som vi i dag kaller en differensierende konsensus.

71. Noen katolske teologer følte umiddelbart behovet for å svare på Den augsburgske konfesjon og utarbeidet meget raskt «Tilbakevisning av Den augsburgske konfesjon», *Confutatio pontificia*. Tilbakevisningen fulgte nøye teksten og argumentasjonen i konfesjonen. I likhet med konfesjonen kunne den bekrefte flere sentrale kristne læresetninger om

19 «Den Augsburgske bekjennelse». Latinsk tekst i Robert Kolb og Timothy J. Wengert (red.), *The Book of Concord: The Confessions of the Evangelical Lutheran Church* (Minneapolis, MN: Fortress, 2000), 59. På norsk i: Jens Olav Mæland (red.), *Konkordieboken. Den evanlisk-lutherske kirkes bekjennelsesskrifter* (Oslo: Lunde, 1985).

20 Ibid.

for eksempel Treenigheten, Kristus og dåpen. Men tilbakevisningen forkastet flere lutherske læresetninger om kirken og sakramentene med henvisning til bibelske og patristiske tekster. Ettersom lutheranerne ikke ble overbevist av tilbakevisningens argumenter, ble en offisiell dialog innledet sist i august 1530 for å forene forskjellene på konfesjonen og tilbakevisningen. Men dialogen kunne ikke løse problemene med synet på kirken og sakramentene.

72. Enda et forsøk på å løse den religiøse konflikten var de såkalte *Religionsgespräche* eller troskollokvier (Speyer/Hagenau [1540], Worms [1540–1], Regensburg [1541–1546]). Keiseren eller hans bror kalte inn til samtalene som ble ledet av en keiserlig representant. Målet var å overtale lutheranerne til å vende tilbake til sine motstanderes overbevisning. Taktikk, intriger og politisk press spilte en stor rolle i samtalene.

73. Forhandlerne kom frem til en oppsiktsvekkende tekst om rettferdiggjørelse i *Regensburger Buch* (1541), men konflikten om nattverdlæren virket uløselig. Til slutt forkastet både Roma og Luther resultatene, så disse forhandlingene ble mislykket.

Religionskrigen og Den augsburgske religionsfreden

74. I den schmalkaldiske krigen (1546–1547) som keiser Karl V førte mot de lutherske territorier, var det hans hensikt å beseire fyrstene og tvinge dem til å oppheve alle endringene. Keiseren lyktes til å begynne med. Han vant krigen (20. juli 1547). Troppene hans inntok fort Wittenberg, der han forhindret dem i å grave opp Luthers lik og brenne det.

75. På riksdagen i Augsburg (1547–1548) ble den såkalte *Augsburger interim* pålagt lutheranerne, noe som førte til endeløs strid i deres territorier. Dette dokumentet forklarer rettferdiggjørelse hovedsakelig som nåde som stimulerer til kjærlighet. Det la vekt på underkastelse under biskopene og paven. Men det tillot likevel at prester kunne gifte seg og nattverden deles ut i begge skikkelser.

76. Etter en sammensvergelse blant fyrstene, brøt det ut en ny krig mot keiseren i 1552, og han ble tvunget til å flykte fra Østerrike. Dette førte til en fredstraktat mellom de lutherske fyrstene og kong Ferdinand. Forsøket på å utslette «det lutherske kjetteriet» med militære midler var endelig mislykket.

77. Krigen sluttet med Den augsburgske religionsfreden, 1555. Denne traktaten var et forsøk på å finne måter for mennesker med forskjellige religiøse overbevisninger å leve sammen i samme land. Territorier og byer som fulgte Den augsburgske konfesjon så vel

som katolske territorier, ble anerkjent i det tyske keiserdømmet, men ikke tilhengere av andre trosretninger, som reformerte eller anabaptister. Fyrstene og magistratene hadde rett til å bestemme sitt folks religion. Hvis en fyrste skiftet religion, ville innbyggerne i hans territorium måtte gjøre det samme, med unntak av de områder der biskopene var fyrster (*geistliche Fürstentümer*). Innbyggerne hadde rett til å emigrere hvis de var uenige i fyrstens religion.

Konsilet i Trient

78. Konsilet i Trient (1545–1563) ble kalt sammen en generasjon etter Luthers reform, begynte før den schmalkaldiske krigen (1546–1547) og sluttet etter Den augsburgske religionsfreden (1555). Bullen *Laetare Jerusalem* (19. november 1544) stipulerte tre saksområder for konsilet: å lege den konfesjonelle splittelsen, å reformere kirken og å etablere fred slik at et forsvar mot ottomanene kunne utarbeides.

79. Konsilet bestemte at det ved hver sesjon skulle bli et dogmatisk dekret som bekreftet kirkens lære og et disiplinært dekret som skulle hjelpe med å reformere kirken. De dogmatiske dekretene inneholdt for det meste ikke noen omfattende oversikt over kirkens tro, men var konsentrert om de læresetningene som reformatorene bestred på en måte som fremhevet forskjellene.

Skrift og tradisjon

80. Konsilet ønsket å bevare «evangeliets renhet med alle feil rensket ut» og godkjente dekretet om åpenbaringsens kilder den 8. april 1546. Uten å nevne det ved navn forkastet konsilet *sola scriptura*-prinsippet ved å argumentere mot å isolere skriften fra tradisjonen. Konsilet slo fast at evangeliet, «kilden til hele sannheten om frelse og regler for adferd», var bevart «i skrevne bøker og uskrevne tradisjoner», men uten å gjøre rede for forholdet mellom skrift og tradisjon. I tillegg erklærte det at de apostoliske tradisjoner om tro og moral var «bevart i uavbrutt sekvens i Den katolske kirke». Skrift og tradisjon skulle aksepteres «med den samme følelse av fromhet og ærefrykt».²¹

81. Dekretet kunngjorde en liste over de kanoniske bøkene i Det gamle og Det nye testamente.²² Konsilet slo fast at den hellige skriften ikke måtte tolkes i strid med kirkens lære

21 Konsilet i Trient, Fjerde sesjon, 8. april 1546, Decree Concerning the Canonical Scriptures.

22 Ibid.

eller «kirkefedrenes enstemmige lære». Til slutt erklærte konsilet at den gamle latinske *Vulgata*-versjonen av Bibelen var en «autentisk» tekst til bruk i kirken.²³

Rettferdiggjørelse

82. Når det gjelder rettferdiggjørelse, forkastet konsilet både Pelagius' lære om rettferdiggjørelse ved gjerninger og læren om rettferdiggjørelse ved tro alene (*sola fide*), mens det forsto tro først og fremst som samtykke til *åpenbart lære*. Konsilet bekreftet rettferdiggjørelsens kristologiske grunnlag ved å bekrefte at mennesker er podet inn i Kristus, og at Kristi nåde er nødvendig for hele rettferdiggjørelsesprosessen, men at dette ikke utelukket nådens sinnelag eller den frie viljes samvirke. Det erklærte at rettferdiggjørelsens essens ikke bare var syndenes forlatelse, men også «helliggjørelsen og fornyelsen av det indre mennesket» ved guddommelig kjærlighet.²⁴ Den formelle årsaken til rettferdiggjørelse er «Guds rettferd, ikke den ved hvem han selv er rettferdig, men den ved hvem han rettferdiggjør oss», og den endelige årsaken til rettferdiggjørelse er «Guds og Kristi ære og det evige liv».²⁵ Troen ble bekreftet som «rettferdiggjørelsens begynnelse, fundament og rot».²⁶ Et menneske kan miste rettferdiggjørelsens nåde gjennom dødssynder og ikke bare ved å miste troen, men kan få den tilbake gjennom botens sakrament.²⁷ Konsilet bekreftet at evig liv er en gave, ikke bare en belønning.²⁸

Sakramentene

83. I sin syvende sesjon beskrev konsilet sakramentene som det vanlige middel hvorved «all sann rettferdighet enten begynner, eller når den en gang er mottatt, styrkes, eller, hvis den er mistet, blir restaurert.»²⁹ Konsilet slo fast at Kristus innstiftet syv sakramenter og definerte dem som virkningsfulle tegn som formidler nåde ved at de utføres (*ex opere operato*), og ikke bare på grunn av mottakerens tro.

84. I debatten om nattverden i begge skikkelser, ble det slått fast at den hele og udelte Kristus mottas under enten den ene eller den andre skikkelse.³⁰ Etter konsilet var avsluttet

23 Ibid, Decree Concerning the Edition and Use of the Sacred Books.

24 Konsilet i Trient, Sjette sesjon, 13. januar 1547, kapittel VII.

25 Ibid.

26 Ibid., kapittel VIII.

27 Ibid., kapittel XIV–XV.

28 Ibid., kapittel XVI.

29 Konsilet i Trient, Syvende sesjon, 3. mars 1547, forord.

30 Konsilet i Trient, Tjueførste sesjon, 16. juli 1562, kapittel III, kan. 2.

(16. april 1565) ga paven tillatelse til at vinen kunne deles ut til lekfolk under visse omstendigheter i flere kirkeprovinser i Tyskland og i habsburgernes arveterritorier.

85. Som svar på reformatorenes kritikk av messen som offerhandling, bekreftet konsilet at messen er et sonoffer som gjør korsets offer virkelig tilstede. Konsilet lærte at ettersom Kristus som prest ofrer de samme offergavene i messen som på korset, skjønt på en annen måte, er messen ikke en gjentakelse av én gang for-alle-offeret på Golgata. Konsilet erklærte at messen kan ofres til ære for helgenene og for de troende, levende og døde.³¹

86. Dekretet om de hellige embetene stadfestet ordinasjonens sakramentale natur og at det finnes et kirkelig hierarki basert på guddommelige forordninger.³²

Pastorale reformer

87. Konsilet også tok initiativet til pastorale reformer. Reformdekretene fremmet en mer effektiv forkynnelse av Guds ord gjennom å grunnlegge presteseminarer for å forbedre utdanning av sogneprester og gjennom å pålegge dem å preke på søndager og helligdager. Biskoper og prester måtte bo i sitt bispedømme eller sitt sokn. Konsilet fjernet noen misligheter når det gjaldt jurisdiksjon, ordinasjon, retten til å utnevne og underholde prester og avlat, samtidig som det utvidet biskopenes makt. Biskopene fikk fullmakt til å foreta visitaser av hittil unntatte sokn. (Evt soknemottakere) og ha tilsyn med det pastorale arbeidet i ordener og kapitler som hittil var unntatt fra dette. Det opprettet synoder i provinser og bispedømmer. For bedre å formidle troen, anbefalte konsilet den økende praksis med å skrive katekismer, som for eksempel Peter av Canisius' katekismer, og det la til rette for Den romerske katekismen.

Resultater

88. Konsilet i Trient var i stor grad en reaksjon på den protestantiske reformasjonen, men det fordømte ikke enkeltmennesker eller fellesskap, bare bestemte lærestandpunkter. Fordi konsilets læremessige dekreter stort sett var et svar på det som man mente var protestantiske feil, skapte det et polemisk forhold mellom protestanter og katolikker som gikk i retning av å definere katolisismen ut ifra dens motstand mot protestantismen. Dette ble gjenspeilt i mange av de lutherske konfesjonsskrifter, som på tilsvarende måte definerte

31 Konsilet i Trient, Tjueandre sesjon, 17. september 1562, kapittel II, kan. 3.

32 Konsilet i Trient, Tjuetredje sesjon, 15. juli 1563, kapittel III og IV.

protestantismen i motsetning til katolisismen. Beslutninger på konsilet i Trient la grunnlaget for dannelsen av den katolske identiteten frem til Det annet vatikankonsil.

89. Ved slutten av Konsilet i Trents tredje arbeidsperiode måtte man erkjenne at enheten i kirken i den vestlige verden var knust. Nye kirkestrukturer ble utviklet i de lutherske territorier. I begynnelsen sikret Religionsfreden i Augsburg, 1555, stabile politiske forhold, men den kunne ikke forhindre 1600-tallets store europeiske konflikt, Trettiårskrigen (1618–1648). Etableringen av sekulære nasjonalstater med sterkt konfesjonelt preg var en tung arv fra reformasjonstiden.

Det annet vatikankonsil

90. Mens Konsilet i Trient bestemte katolikkenes forhold til lutheranere gjennom flere århundre, må dets arv nå ses i lys av det som skjedde under Det annet vatikankonsil (1962–1965). Dette konsilet gjorde det mulig for den katolske kirke å slutte seg til den økumeniske bevegelse og forlate den ladete, polemiske atmosfæren fra perioden etter reformasjonen. Den dogmatiske konstitusjon om Kirken (*Lumen Gentium*), dekretet om den katolske kirke og de kristnes enhet (*Unitatis Redintegratio*), erklæringen om religionsfrihet (*Dignitatis Humanae*), og den dogmatiske konstitusjon om Guds åpenbaring (*Dei Verbum*) er grunnleggende dokumenter for katolsk økumenikk. Vatikanum II bekreftet at Kristi Kirke finnes i den katolske kirke, men erkjente også at «flere elementer av hellighet og sannhet også finnes utenfor dens organisasjon, elementer som, fordi de er Kristi Kirkes særegne gaver, trekker i retning av den katolske enhet.»³³

Det var en positiv anerkjennelse av det som katolikker deler med andre kristne kirker, for eksempel trosbekjennelsene, dåp og skriften. En teologi av den kirkelige kommunion bekreftet at «de som tror på Kristus og har mottatt en gyldig dåp, etableres ... dermed i et visst fellesskap med Den katolske kirke, om enn dette ikke er fullkomment.»³⁴

33 *Lumen Gentium* 8, http://www.katolsk.no/dokumenter/dokumenter-fra-vatikanet/paul6/lg/lg_01.
Lumen Gentium 8. På norsk i Fredrik Hansen (red.), *Det annet vatikankonsil – dokumenter*, Oslo 2013

34 *Unitatis Redintegratio* 2
http://www.katolsk.no/dokumenter/dokumenter-fra-vatikanet/paul6/ur/ur_02#h2. *Unitatis redintegratio* 2.
På norsk i Fredrik Hansen (red.), *Det annet vatikankonsil – dokumenter*, Oslo 2013

Kapittel IV

Grunntemaer i Martin Luthers teologi i lys av luthersk-katolsk dialog

91. Siden 1500-tallet har de grunnleggende oppfatninger av både Martin Luthers og lutheranernes teologi vært et stridsemne mellom katolikker og lutheranere. Økumenisk dialog og akademisk forskning har analysert disse stridene og forsøkt å løse dem gjennom å identifisere forskjellig terminologi, forskjellige tankesett og forskjellige anliggender som ikke nødvendigvis utelukker hverandre.

92. I dette kapitlet er katolikker og lutheranere sammen om å presentere noen av de viktigste teologiske standpunkter som Martin Luther utviklet. At beskrivelsen er felles, betyr ikke at katolikkene er enige i det som Martin Luther sier, slik som det presenteres her. Det er et stadig behov for økumenisk dialog og gjensidig forståelse. Likevel har vi kommet såpass langt på vår økumeniske reise at vi kan lage denne felles beretningen.

93. Det er viktig å skille mellom Luthers teologi og luthersk teologi, og spesielt mellom Luthers teologi og de lutherske kirkers lære slik den kommer til uttrykk i deres bekjennelsesskrifter. Denne læren er hovedreferansepunktet for de økumeniske dialogene. Det er likevel passende å konsentrere seg om selve Luthers teologi på grunn av jubileumsfeiringen 31. oktober 2017.

Dette kapitlets struktur

94. Dette kapitlet fokuserer på bare fire emner i Luthers teologi: rettferdiggjørelse, nattverden, embetet og skrift og tradisjon. Etter som disse er så viktige i kirkens liv og på grunn av stridene de har forårsaket gjennom århundrene, er de blitt grundig behandlet i de katolsk-lutherske dialogene. Det som følger er et resultat av disse dialogene.

95. Hvert emne behandles i tre trinn. Luthers syn på hvert av de fire teologiske temaene presenteres først, fulgt av en kort beskrivelse av katolske innvendinger. En oppsummering viser deretter hvordan økumenisk dialog har etablert en samtale mellom Luthers teologi og katolsk lære. Dette trinn belyser det som begge parter bekrefter, og identifiserer forskjellene som fortsatt finnes.

96. Et viktig spørsmål å drøfte er hvordan vi kan øke tilnærmingen i de emnene der vektleggingen er forskjellig, særlig når det gjelder læren om kirken.

97. Det er viktig å legge merke til at ikke alle uttalelser fra dialog mellom lutheranere og katolikker har den samme grad av samstemmighet, og de har heller ikke fått den samme mottakelse blant katolikker og lutheranere. Den største grad av autoritet ligger i *Felleserklæringen om rettferdiggjørelseslæren*, som ble undertegnet av representanter for Det lutherske verdensforbund og Den katolske kirke i Augsburg, Tyskland, den 31. oktober 1999. Metodistkirkens verdensråd sluttet seg til den i 2006. Sponsororganene har mottatt rapporter fra andre internasjonale og nasjonale dialogkommisjoner, men disse rapportene varierer i sin innvirkning på teologien og livet til lutherske og katolske fellesskap. Kirkelederne deler nå det pågående ansvaret for å bifalle og ta imot resultatene av økumeniske dialoger.

Martin Luthers arv fra middelalderen

98. Martin Luther var dypt forankret i den sene middelalderen. Han kunne både akseptere dens teologiske retninger, distansere seg kritisk fra dem eller overskride deres grenser. I 1505 ble han medlem av augustinereremittene i Erfurt og i 1512 professor i teologi i Wittenberg. I denne stillingen konsentrerte han sitt teologiske arbeid mest om bibeltolkning. Å legge vekt på Skriften var helt i tråd med det som ordensreglene for augustinereremittene forventet at en tiggermunk skulle gjøre, nemlig å studere og meditere over Bibelen både til gagn for ham selv og for andre. Kirkefedrene, særlig Augustin, spilte en avgjørende rolle i utviklingen og den endelige formen på Luthers teologi. «Vår teologi og St Augustin gjør fremskritt», skrev han i 1517.³⁵ og i «Heidelbergdisputasen» i 1518 kaller han Augustin «den mest trofaste tolker av apostelen Paulus.»³⁶ Luther var derfor dypt rotfestet i den patristiske tradisjonen.

35 Luther, «Letter to John Lang, Wittenberg, 18. mai, 1517,» overs. Gottfried Krodel, i *LW* 48:44; *WAB* 1; 99, 8.

36 Luther, «Heidelberg Disputation,» overs. Harold J. Grimm, i *LW* 31:39; *WA* 1; 353, 14..

Monastisk og mystisk teologi

99. Luther hadde en hovedsakelig kritisk holdning til skolastiske teologer, men som augustinsk eremitt levde han, tenkte han og utøvde han teologi i den monastiske teologis tradisjon. En av de mest innflytelsesrike klosterteologene var Bernard av Clairvaux, som Luther satte stor pris på. Luthers måte å tolke skriften på, som møteplassen mellom Gud og mennesker, har klare likhetstrekk med Bernards skrifttolkning.

100. Luther var også dypt rotfestet i senmiddelalderens mystiske tradisjon. Han fant hjelp i de tyske prekenene til John Tauler (d. 1361), hvor han følte seg forstått. I tillegg trykte Luther selv et mystisk skrift, *Theologia deutsch*, («Tysk teologi», 1518), skrevet av en ukjent forfatter. Dette verket ble utbredt og kjent fordi Luther gav det ut.

101. Hele livet var Luther takknemlig overfor den overordnede i sin orden, Johannes av Staupitz, og hans Kristus-sentrerte teologi, der Luther fant trøst i sine prøvelser. Staupitz representerte brudemystikken. Luther gjentok ofte hvor mye Staupitz hadde hjulpet ham. Han skrev: «Staupitz begynte denne læren»³⁷, og han priste *læremesteren* «for det første fordi han var min far i denne læren og fødte (meg) i Kristus».³⁸ I den sene middelalderen ble det laget en teologi for lekfolk. Denne teologien (*Frömmigkeitstheologie*) reflekterte over de praktiske sidene av kristenlivet og var orientert mot fromhetsøvelser. Dette inspirerte Luther til selv å skrive traktater for lekfolk. Han tok frem mange av de samme emnene, men behandlet dem på sin egen måte.

Rettferdigjørelsen

Luthers syn på rettferdigjørelsen

102. Luther kom frem til et av sine grunnleggende reformasjonsstandpunkter ved å reflektere over botens sakrament, spesielt ut ifra Matteus 16,19. Gjennom sin utdannelse i senmiddelalderen ble han opplært til å tro at Gud ville tilgi en person som angret sin synd og viste det ved en handling som uttrykte kjærlighet til Gud frem for alt annet. Gud ville svare ut ifra sin pakt (*pactum*) ved å gi sin nåde og tilgivelse på ny (*facienti quod in se est deus non denegat gratiam*)³⁹, slik at presten bare kunne erklære at Gud allerede

37 WA TR 1; 245, 12.

38 Luther, «Letter to Elector John Frederick, March 25, 1545,» sitert i Heiko Obermann, *Luther: Man between God and the Devil*, tr. Eileen Walliser-Schwarzbart (New Haven & London: Yale University Press, 1989), 152; WAB 11; 67, 7 f.

39 «Gud vil ikke nekte sin nåde til én som gjør det som ligger i ham.»

hadde tilgitt den botferdiges synd. Luther mente at Matteus 16,19 sa det motsatte, nemlig at presten erklærer at den botferdige er rettferdig, og at denne handlingen på Guds vegne faktisk gjør synderen rettferdig.

Guds ord som løfte

103. Luther forstod Guds ord som ord som skaper det det nevner og at de har karakter av løfter (*promissio*). Et slikt løftets ord blir uttalt på et bestemt sted og tid av en bestemt person og er rettet mot en bestemt person. Et guddommelig løfte er rettet mot en persons tro. I sin tur griper troen det som er lovet, som et personlig løfte til den troende. Luther insisterer på at en slik tro er den eneste passende respons på et guddommelig løftesord. Et menneske er kalt til å se bort fra seg selv og bare se på Guds løftesord med fullstendig tillit. Siden troen er forankret i Kristi løfte, får vi full frelsesvisshet. Hvis vi ikke tror på dette ordet, gjør vi Gud til løgner eller til én hvis ord man ikke kan stole på. Ikke å tro er derfor, etter Luthers mening, den største synd mot Gud.

104. I tillegg til å gi struktur til dynamikken mellom Gud og den botferdige innenfor rammen av botens sakrament, gir forholdet mellom løfte og tillit også form til forholdet mellom Gud og mennesker når Ordet forkynnes. Gud ønsker å forholde seg til mennesker ved å gi dem ord som inneholder løfter, og som viser hans vilje til å frelse dem – og sakramenter er også slike løftesord. Mennesker, på den andre siden, bør forholde seg til Gud bare ved å stole på hans løfter. Troen er fullstendig avhengig av Guds løfter; den kan ikke selv skape noe som mennesker kan sette sin lit til.

105. Likevel er det å stole på Guds løfter ikke en beslutning som mennesket tar. Det er heller Den hellige ånd som åpenbarer at dette løftet er pålitelig, og som dermed skaper tro hos et menneske. Guds løfte og menneskets tro på løftet hører sammen. Det må legges vekt på begge deler, løftets «objektivitet» og troens «subjektivitet». Ifølge Luther er det slik at når Gud åpenbarer guddommelig virkelighet, er det ikke bare som informasjon som intellektet må akseptere. Åpenbaringen har også et soteriologisk (frelsesteologisk) formål. Den er rettet mot troen og frelsen for de troende som tar imot Guds løfter «til deg», som Guds ord «for meg» eller «for oss» (*pro me, pro nobis*).

106. Guds eget initiativ etablerer et frelsende forhold til mennesket; på denne måten skjer frelsen av nåde. Nådens gave kan bare tas imot, og siden gaven er formidlet av et guddommelig løfte, kan den bare tas imot ved tro, ikke ved gjerninger. Frelsen skjer av nåde

alene. Likevel insisterte Luther hele tiden at den som er rettferdiggjort ville gjøre gode gjerninger ved Ånden.

Ved Kristus alene

107. Guds kjærlighet til mennesker er sentrert, rotfestet og legemliggjort i Jesus Kristus. «Av nåde alene» må derfor alltid forklares med «ved Kristus alene». Luther forklarer forholdet mellom mennesker og Kristus ved å bruke et åndelig ekteskap som bilde. Sjelen er bruden; Kristus er brudgommen; troen er giftingen. Ifølge ekteskapslovene blir brudgommens eiendeler (rettferdighet) brudens eiendeler, og brudens eiendeler (synd) blir brudgommens eiendeler. Dette «gledens bytte» er syndenes forlatelse og frelse.

108. Dette bildet viser at noe utvendig, nemlig Kristi rettferdighet, blir innvendig. Den blir sjelens eiendom, men bare forenet med Kristus gjennom tillit til hans løfter, ikke adskilt fra ham. Luther insisterer på at vår rettferdighet er fullstendig utvendig, fordi det er Kristi rettferdighet, men fullstendig innvendig ved troen på Kristus. Det er bare hvis begge deler får like mye vekt, at frelsens virkelighet er riktig forstått. Luther sier: «Det er nettopp i troen at Kristus er nærværende.»⁴⁰ Kristus er for oss (*pro nobis*) og i oss (*in nobis*), og vi er i Kristus (*in Christo*).

Lovens betydning

109. Luther betraktet også menneskets virkelighet i lys av loven i dens teologiske eller åndelige betydning, ut fra perspektivet på hva Gud krever av oss. Jesus formidler Guds vilje ved å si: «Du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din forstand» (Matteus 22,37). Dette betyr at vi bare kan overholde Guds bud ved total overgivelse til Gud. Dette omfatter ikke bare viljen og ytre handlinger som kommer som følge av viljen, men alle sider av menneskets sjel og hjerte, så som følelser, lengsler og menneskelig streben – det vil si de sider og bevegelser ved sjelen som viljen ikke kontrollerer, eller bare indirekte eller delvis kontrolleres av viljen ved hjelp av dydene.

110. I de juridiske og moralske sfærene finnes en gammel regel – som gjelder intuitivt – at ingen kan forventes å gjøre mer enn de formår (*ultra posse nemo obligatur*). Det var derfor at mange teologer i middelalderen var overbevist om at dette budet om å elske Gud må være begrenset til viljen. Ifølge denne tolkningen, krever ikke budet om å elske Gud at alle

⁴⁰ WA 40/II; 229, 15.

sjelens bevegelser skulle rettes mot og overgis til Gud. Det ville heller være nok at viljen elsker (det vil si er rettet mot) Gud frem for alt annet (*diligere deum super omnia*).

111. Luther hevdet derimot at det er forskjell på en juridisk og en moralsk tolkning av loven på den ene siden, og en teologisk tolkning på den andre. Gud har ikke tillempt sine bud til menneskets falne tilstand. I stedet viser budet om å elske Gud – når det forstås teologisk – menneskets situasjon og elendighet. Som Luther skrev i *Disputas mot skolastisk teologi*: «Åndelig sett gjør et fallent menneske ikke mer enn å la være å drepe, gjøre noe ondt, eller bli rasende, i de tilfeller der han verken blir sint eller føler begjær.»⁴¹ Derfor oppfylles ikke den guddommelige loven først og fremst ved ytre handlinger eller handlinger styrt av viljen, men ved helhjertet overgivelse av hele personen til Guds vilje.

Deltakelse i Kristi rettferdighet

112. Luthers synspunkt, at Gud krever helhjertet overgivelse for å oppfylle sin lov, forklarer hvorfor Luther legger så stor vekt på vår totale avhengighet av Kristi rettferdighet. Kristus er det eneste menneske som har oppfylt Guds vilje fullstendig, og alle andre mennesker kan bare bli rettferdige i en streng, teologisk betydning ved å ta del i Kristi rettferdighet. På denne måten er vår rettferdighet utenfor oss selv fordi den er Kristi rettferdighet. Men den må bli vår egen rettferdighet, det vil si innenfor oss selv, ved tro på Kristi løfte. Bare ved å delta i Kristi helhjertede overgivelse til Gud kan vi bli helt rettferdige.

113. Siden evangeliet lover oss: «Her er Kristus og hans Ånd», kan Kristi rettferdighet bare bli virkelig for oss ved Åndens kraft som fornyer oss. Dermed henger det å bli rettferdig og det å bli fornyet nøye og uløselig sammen. Luther kritiserte ikke andre teologer – for eksempel Gabriel Biel – fordi de la for mye vekt på nådens forvandlende kraft. Tvert imot: han klaget over at de ikke la nok vekt på den, fordi den er grunnleggende for enhver virkelig forandring hos den troende.

Lov og evangelium

114. Ifølge Luther vil denne fornyelsen aldri bli fullendt så lenge vi lever. En annen forklaringsmodell for menneskets frelse ble derfor viktig for ham. Den var hentet fra apostelen Paulus, som i Romerbrevet 4,3 henviser til Abraham i 1. Mosebok 15,6 («Abram trodde Herren, og det ble regnet ham til rettferdighet»). Paulus avslutter: «(Den) som tror på ham

41 Luther, «Disputation against Scholastic Theology (1517)», overs. Harold J. Grimm, *LW* 31:13; *WA* 1, 227, 17–18.

som rettferdiggjør den ugudelige, blir regnet som rettferdig fordi han tror» (Romerbrevet 4,5).

115. Denne teksten fra Romerbrevet bruker det rettslige bildet av en rettssal der et menneske erklæres for rettferdig. Hvis Gud erklærer at et menneske er rettferdig, forandrer det hans eller hennes situasjon og skaper en ny virkelighet. Guds dom forblir ikke «utenfor» mennesket. Luther bruker ofte denne paulinske modellen for å understreke at hele mennesket er akseptert av Gud og frelst, selv om den indre fornyelsesprosessen som forandrer den rettferdiggjorte til en person totalt overgitt til Gud, ikke vil bli ferdig i løpet av livet her på jorden.

116. Som troende i ferd med å bli fornyet ved Den hellige ånd, oppfyller vi fortsatt ikke budet om å elske Gud helhjertet, og vi oppfyller dermed ikke Guds krav. På denne måten vil loven anklage oss og identifisere oss som syndere. Når det gjelder loven, forstått teologisk, tror vi fortsatt at vi er syndere. Men når det gjelder evangeliets løfte: «Her er Kristi rettferdighet», er vi både rettferdige og rettferdiggjort, siden vi tror på evangeliets løfte. Dette er Luthers forståelse av den troende kristne som samtidig er rettferdiggjort og en synder (*simul iustus et peccator*).

117. Dette er ikke noen motsetning, fordi vi må skille mellom de to forholdene som den troende har til Guds ord: forholdet til Guds ord som loven som dømmer syndere, og forholdet til Guds ord som evangelium der Kristus frelser dem. Når det gjelder det første forholdet er vi syndere, når det gjelder det andre er vi rettferdige og rettferdiggjort. Det andre forholdet er det viktigste. Dette betyr at Kristus får oss med i en kontinuerlig fornyelsesprosess idet vi stoler på hans løfte om at vi er frelst for evigheten.

118. Dette er grunnen til at Luther la så mye vekt på den kristnes frihet: Friheten som består i å være akseptert av Gud av nåde alene og ved troen på Kristi løfter alene, frihet fra lovens anklager ved syndenes forlatelse og frihet til å tjene ens neste spontant uten å søke anerkjennelse gjennom å gjøre det. Den som er rettferdiggjort, er selvfølgelig forpliktet til å oppfylle Guds bud, og vil gjøre det motivert av Den hellige ånd. Som Luther skriver i sin *Lille katekisme*: «Vi må frykte og elske Gud, slik at vi...» og deretter følger hans forklaring til de ti bud.⁴²

42 Luther, *Den lille katekismen*, «The Small Catechism» i BC, 351–54.

Katolske anliggender når det gjelder rettferdiggjørelse

119. Selv på 1500-tallet var det stor enighet mellom katolikker og lutheranere om behovet for Guds nåde og om menneskets manglende evne til å oppnå frelse ved sine egne prestasjoner. Konsilet i Trient lærte klart at synderen ikke kan bli rettferdiggjort ved loven eller ved menneskelige prestasjoner, og det lyste i bann alle som hevdet at «mennesket kan gjøres rettferdig for Gud ved sine egne gjerninger, som utføres enten ved egne naturlige krefter eller gjennom lovens lære, uten Guds nåde ved Kristus Jesus.»⁴³

120. Katolikkene hadde likevel problemer med noen av Luthers synspunkter. Språket hans fikk katolikkene til å lure på om han nektet at et menneske har personlig ansvar for sine handlinger. Dette forklarer hvorfor Konsilet i Trient la vekt på menneskets ansvar og mulighet for å samarbeide med Guds nåde. Katolikker fremhevet at de rettferdiggjorte skulle være involvert i hvordan nåden utfolder seg i deres liv. For den rettferdiggjorte vil menneskelige bestrebelser bidra til en sterkere vekst i nåde og i samfunn med Gud.

121. I tillegg virket det for katolikkene som om Luthers lære om syndenes forlatelse fornektet Guds nådes skapende kraft til å overvinne synd og forvandle den rettferdiggjorte. Katolikkene ønsket å fremheve, ikke bare syndenes forlatelse, men også syndernes helliggjørelse. I helliggjørelsen mottar den kristne den «Guds rettferdighet» hvorved Gud gjør oss rettferdige.

Luthersk–romersk-katolsk dialog om rettferdiggjørelse

122. Luther og de andre reformatorene betraktet læren om synderes rettferdiggjørelse som «den første og viktigste artikkel»,⁴⁴ og «veilederen og dommeren over alle deler av den kristne læren».⁴⁵ Dette er grunnen til at splittelsen om dette emnet ble så alvorlig, og at arbeidet for å lege denne splittelsen ble prioritert så høyt i katolsk-lutherske relasjoner. I annen del av 1900-tallet var denne striden emnet for omfattende undersøkelser ved enkeltteologer og noen nasjonale og internasjonale dialoger.

123. Resultatet av disse undersøkelser og dialoger er oppsummert i *Felleserklæringen om rettferdiggjørelseslæren* og ble offisielt mottatt av Den katolske kirke og Den lutherske verdensforbund i 1999. Redegjørelsen som følger, er basert på denne erklæringen, som presenterer en nyansert konsensus bestående av felles uttalelser satt sammen med forskjellige vurderinger fra hver side, og med en påstand om at forskjellene ikke gjør det som er felles,

43 Trientkonsilet, 13. januar 1547, kan. 1.

44 Luther, Smalkaldiske artikler, «Smalcald Articles» i BC, 301.

45 WA 39/I; 205, 2–3.

ugyldig. Den er derfor en konsensus som ikke eliminerer forskjellene, men i stedet bevisst inkluderer dem.

Av nåde alene

124. Katolikker og lutheranere er felles om å bekjenne: «Ene og alene av nåde og ved troen på Kristi frelsesverk og ikke på grunn av noen fortjeneste i oss selv blir vi godtatt av Gud og mottar Den hellige ånd som fornyer hjertene, kaller og setter oss i stand til å gjøre gode gjerninger» (Felleserklæringen §15). Frasen «Ene og alene av nåde» er forklart videre slik: «Det bibelske budskap om rettferdiggjørelsen ... forteller oss at vi som syndere har fått vårt nye liv ene og alene takket være Guds tilgivende og nyskapende barmhjertighet. Den kan bare mottas i tro som en gave, vi kan aldri på noen som helst måte gjøre oss fortjent til den» (Felleserklæringen §17).

125. Det er innenfor denne rammen at grensene for og verdien av menneskets frihet kan identifiseres. Frasen «av nåde alene» når det gjelder et menneskes bevegelse mot frelsen, tolkes slik: «Sammen bekjenner vi at alle mennesker er fullstendig avhengige av Guds forløsende nåde for å bli frelst. Friheten de eier i forhold til andre mennesker og tingene i denne verden er ingen frihet i forhold til frelsen.» (Felleserklæringen §19).

126. Når lutheranere insisterer på at rettferdiggjørelse er noe et menneske bare kan motta, «forkaster de dermed enhver mulighet for å bidra til ens egen rettferdiggjørelse, men de benekter ikke at de troende fullt og helt er engasjert i troen, som er bevirket av Guds ord selv» (Felleserklæringen §21).

127. Når katolikker taler om forberedelse til nåde i form av å «medvirke», mener de et menneskes «personlig(e) ja», som «i seg selv (er) et resultat av nåden, ikke ... en handling som skyldes menneskets egne krefter» (Felleserklæringen §20). På den måten fornekte de ikke den felles uttalelsen, at syndere «ikke på egen hånd (er) i stand til å vende seg til Gud for å søke forløsning, å fortjene rettferdighet for Gud eller nå frem til frelse av egne krefter. Rettferdiggjørelsen skjer bare av Guds nåde.» (Felleserklæringen §19).

128. Ettersom tro ikke betraktes bare som det, å bekrefte kunnskap, men også som hjertets tillit basert på Guds ord, kan man i fellesskap konstatere: «Rettferdiggjørelsen finner sted 'ved nåden alene' (FR nr. 15 og 16), ved tro alene; mennesket er rettferdiggjort 'uten lovgjerninger' (Romerbrevet 3,28; jf. FR nr.25).» (Felleserklæringen tillegg 2C).

129. Synspunkter som ofte ble revet fra hverandre og tilskrevet det ene eller det andre trossamfunn, men ikke begge to, forstås nå som en organisk sammenheng. «Når mennesker får del i Kristus ved tro, tilregner ikke Gud dem deres synd, og Gud skaper en virksom kjærlighet i dem ved Den hellige ånd. Disse to aspektene ved Guds nådige handling må ikke skilles (fra) hverandre.» (Felleserklæringen §22).

Tro og gode gjerninger

130. Det er viktig at lutheranere og katolikker deler et felles syn på hvordan man oppfatter at tro og gjerninger henger sammen: De troende «setter ... sin tillit til Guds nådige løfte. Denne troen er virksom i kjærlighet, og derfor kan og må ikke den kristne være uten gjerninger» (Felleserklæringen §25). Lutheranere bekjenner seg derfor også til Guds nådes skapende kraft, som «angår ... alle dimensjoner av mennesket og fører til et liv i håp og kjærlighet» (Felleserklæringen §26). Man må kunne skjelne mellom «rettferdiggjørelse ved tro alene» og «fornylse», men ikke skille dem fra hverandre.

131. Samtidig må man hevde at «hva som enn går forut for eller følger etter troen som fri gave, er hverken grunnlag for rettferdiggjørelsen eller gjør noen fortjent til den» (Felleserklæringen §25). Dette er grunnen til at den skapende virkning som katolikker tilskriver rettferdiggjørende nåde, ikke er ment å være en evne uten relasjon til Gud eller «en besittelse som mennesker kan påberope seg overfor Gud» (Felleserklæringen §27). Dette synet tar heller hensyn til at den rettferdige i sitt nye forhold til Gud blir forvandlet og gjort til et Guds barn som lever i nytt fellesskap med Kristus: «Dette nye, personlige forholdet til Gud er helt og fullt grunnlagt på Guds nåde, og er uopphørlig avhengig av den frelsende og skapende handling til denne nådige Gud, som alltid forblir trofast mot seg selv slik at mennesker kan stole på ham» (Felleserklæringen §27).

132. Når det gjelder gode gjerninger, uttaler katolikker og lutheranere sammen: «Vi bekjenner også at Guds bud forblir gyldige for den rettferdiggjorte» (Felleserklæringen §31). Både Jesus selv og de apostoliske skrifter «maner ... de kristne til å gjøre kjærlighetens gjerninger» som «følger av rettferdiggjørelsen og er dens frukter» (Felleserklæringen §37). For å sikre seg at budenes bindende krav ikke skal misforstås, sies det: «Når katolikker understreker at de rettferdiggjorte er bundet til å rette seg etter Guds bud, forneker de ikke dermed at Gud gjennom Jesus Kristus i barmhjertighet har lovet sine barn det evige livs nåde» (Felleserklæringen §33).

133. Både lutheranere og katolikker anerkjenner verdien av gode gjerninger idet samfunnet med Kristus blir dypere (jf. Felleserklæringen §38f), selv om lutheranere understreker

at rettferdighet, det å bli akseptert av Gud og få del i Kristi rettferdighet, alltid er fullstendig. Det kontroversielle begrepet «fortjeneste» forklares slik: «Når katolikker fastholder 'fortjenstfullheten' ved gode gjerninger, ønsker de å si at det i henhold til det bibelske vitnesbyrd er knyttet et løfte om belønning i himmelen for disse gjerninger. Hensikten er å understreke menneskets ansvar for sine handlinger, ikke å bestride de gode gjerningers karakter av gave, langt mindre å benekte at rettferdiggjørelsen selv alltid forblir en ufortjent nådegave» (Felleseklæringen §38).

134. Når det gjelder det ofte diskuterte spørsmålet om mennesker samarbeider i frelsen, er et sitat fra de lutherske bekjennelsesskrifter tatt med i tilleggset til *Felleseklæring om rettferdiggjørelseslæren* på en oppsiktsvekkende måte som et felles standpunkt: «Guds nådes virke utelukker ikke menneskelig handling: Gud virker alt, både det å ville, og det å utrette. Derfor er vi kalt til å strebe (jf. Fil. 2:12). Så snart som Den hellige ånd har påbegynt sitt arbeid med gjenfødelsen og fornyelsen i oss ved ordet og sakramentene, både kan og må vi for visst samarbeide med Den hellige ånds kraft ...»⁴⁶

Simul iustus et peccator

135. I debatten om meningsforskjellene når man sier at en kristen er «samtidig rettferdig og en synder», viste det seg at de to sidene ikke mener det samme når de bruker ordene «synd», «tilbøyelighet» og «rettferdighet». Det er nødvendig å konsentrere seg ikke bare om formuleringen, men også om innholdet, for å nå konsensus. Ut ifra Romerbrevet 6,12 og 2. Korinterbrev 5,17 sier katolikker og lutheranere at synd ikke må og ikke bør herske hos den kristne. De hevder videre ut ifra 1. Johannes 1,8–10 at kristne ikke er uten synd. De taler om «den livslange konflikt mot Guds vilje gjennom den gamle Adams selviske begjær», også hos den som er rettferdiggjort, noe som gjør en livslang kamp mot synd nødvendig (Felleseklæringen §28 og 30).

136. Denne tilbøyelighet til synd er ikke «i samsvar med Guds opprinnelige plan for menneskeheten» og er «objektivt sett ... i strid med Guds vilje» (Felleseklæringen § 30), slik katolikkene uttrykker det. Ettersom katolikkene mener at synd er en handling, betrakter de ikke denne tilbøyelighet som synd, men lutheranere mener at en tilbøyelighet som er i strid med Guds vilje betyr at man nekter å gi seg helt og fullt til Gud, og de kaller den derfor synd.

46 Felleseklæringen, tillegg 2C, som siterer Konkordieformelen, Sol. Dec. II, 64f; BSLK 897,37ff.

Bekreftelse av troen

137. Ut ifra forutsetningene i sitt eget teologiske system og etter å ha studert Luthers skrifter, kom kardinal Cajetan frem til at Luthers forståelse av troens visshet forutsatte stiftelsen av en ny kirke. Katolsk-luthersk dialog har identifisert de forskjellige tankesett som førte til misforståelsene mellom Luther og Cajetan. I dag kan man si: «Katolikker kan dele reformatorenes anliggende om å grunne troen på den objektive virkelighet i Kristi løfte, å se bort fra egen erfaring og sette sin lit til Kristi løftesord alene (sml. Matteus 16,19; 18,18)» (Felleserklæringen § 36).

Konklusjon

138. Lutheranere og katolikker har begge fordømt det andre trossamfunns lære. Den differensierende konsensus i *Felleserklæring om rettferdiggjørelseslæren* har derfor to sider. På den ene siden hevder Felleserklæringen at den gjensidige avvisningen av katolsk og luthersk lære ikke gjelder. På den andre siden bekrefter Felleserklæringen en konsensus om de grunnleggende sannheter i rettferdiggjørelseslæren: «Den forståelsen av rettferdiggjørelseslæren som er fremlagt i denne erklæring, viser at det finnes en konsensus mellom lutheranere og katolikker når det gjelder de grunnleggende sannheter i rettferdiggjørelseslæren» (Felleserklæringen § 40).

139. «I lys av denne konsensus er de gjenværende ulikheter akseptable, slik de fremkommer i punkt 18–39 med hensyn til språkbruk, teologisk utlegning og aksentuering i forståelsen av rettferdiggjørelsen. Med andre ord er de lutherske og de romersk-katolske utlegninger av rettferdiggjørelseslæren åpne i forhold til hverandre og rokker ikke ved den oppnådde konsensus når det gjelder de grunnleggende sannheter» (Felleserklæringen § 40). «Dermed fremstår også 1500-tallets lærefordømmelser, i den grad de angår rettferdiggjørelseslæren, i et nytt lys. Slik de lutherske kirkers lære er fremlagt i denne erklæringen, rammes den ikke av Tridenter-konsilets fordømmelser. Heller ikke rammes fordømmelsene i de lutherske bekjennesskrifter Den romersk-katolske kirkes lære slik den er fremlagt i denne erklæringen» (Felleserklæringen § 41). Dette er en høyst bemerkelsesverdig respons på konfliktene om denne læren som har vart i nesten et halvt millennium.

Eukaristien/Nattverden

Luthers forståelse av Herrens nattverd

140. For lutheranere så vel som katolikker er Herrens nattverd en kostbar gave der kristne finner næring og trøst for seg selv, og der kirken samles på ny og bygges opp. Derfor er det smertefullt når det er strid om nattverden.

141. Luther forstod nattverdens sakrament som et *testamentum*, et løfte fra en som sto innfor døden, noe som trer klart frem i den latinske versjon av innstiftelsesordene. Til å begynne med oppfattet Luther Kristi løfte (*testamentum*) som et løfte om nåde og syndsforlatelse, men i debatt med Huldrych Zwingli la han vekt på sin overbevisning om at Kristus gir seg selv, sin kropp og blod som er virkelig tilstede. Det er ikke troen som gjør Kristus nærværende; det er Kristus som gir seg selv til nattverdgjestene, om de tror det eller ei. Luthers motstand mot datidens lære var derfor ikke at han nektet for Kristi virkelige nærvær («realpresens») i nattverden, men den handlet om hvordan man skal forstå «forvandlingen» som skjer i nattverden.

Kristi realpresens

142. Den fjerde laterankonsil (1215) brukte verbet *transubstantiare* som innebærer at man skjelner mellom vesen og det stofflige. Selv om dette for Luther var en mulig forklaring på det som skjer i nattverden, kunne han ikke forstå at denne filosofiske forklaringen kunne være bindende for alle kristne. Uansett la Luther selv sterk vekt på Kristi virkelige nærvær i nattverden.

143. Luther mente at Kristi kropp og blod var til stede «i, med og under» skikkelsene, brød og vin. Et bytte av egenskaper (*communicatio idiomatum*) finner sted mellom Kristi kropp og blod og brødet og vinen. Dette skaper en sakramental forening mellom brødet og Kristi kropp og vinen og Kristi blod. Denne nye type enhet, dannet gjennom delingen av egenskaper, er analog med enheten mellom Kristi menneskelige og guddommelige naturer. Luther sammenlignet denne sakramentale enheten med forbindelsen mellom jern og ild i glødende jern.

144. Som et følge av sin forståelse av innstiftelsesordene («Drikk alle av det!» Matteus 26,27), kritiserte Luther praksisen der lekfolk ikke fikk lov til å ta imot nattverden i begge skikkelser. Hans argument var ikke at lekfolk i så fall fikk bare motta halvdelen av Kristus: han bekreftet at de ville motta Kristus i sin helhet i den ene skikkelsen. Luther forneket

tet dog at kirken hadde rett til å nekte lekfolket vinen, siden innstiftelsesordene er meget klare om dette. Katolikkene minnet lutheranerne om at det var sjelesorgshensyn som var hovedgrunnen til at praksisen med å bare gi brødet i nattverden, ble innført.

145. Luther tolket nattverden som en felles aktivitet, et virkelig måltid, der det er meningen at de velsignede elementene skulle fortæres, ikke oppbevares etter seremonien. Han anbefalte at alle elementene skulle fortæres slik at spørsmålet om hvor lenge Kristus er til stede i dem, ikke ville bli reist.⁴⁷

Det eukaristiske offer

146. Luthers hovedinnsigelse mot katolsk nattverdteologi var rettet mot å betrakte messen som en offerhandling. Nattverdteologi som virkelig ihukommelse (*anamnesis*, *Realgedächtnis*), der Kristi unike, tilstrekkelige offer en gang for alle (Hebreerbrevet 9,1–10,18) blir nærværende for de troende å delta i, ikke lenger ble forstått fullt ut i middelalderen. Mange betraktet feiringen av messen som enda en offerhandling i tillegg til Kristi ene offer. Ifølge en teori som stammet fra Duns Scotus, mente man at jo flere messer en feiret, jo mere nåde, og at denne nåden gjaldt for enkeltmennesker. I Luthers tid var dette grunnen til for eksempel at tusenvis av private messer ble feiret hvert år i slottskirken i Wittenberg.

147. Luther insisterte på at innstiftelsesordene sier at Kristus i nattverden gir seg selv til dem som mottar ham, og at som gave kunne Kristus bare bli mottatt ved tro, men ikke gitt som et offer til Gud. Hvis Kristus var ofret til Gud i nattverden, ville den indre strukturen og retningen i nattverden bli snudd på hodet. I Luthers øyne ville det å tolke nattverden som et offer bety at den var en god gjerning som vi utfører og tilbyr til Gud. Han trakk en parallell til dåpen: Likesom vi ikke kan bli døpt på vegne av en annen, kan vi heller ikke delta i nattverden på vegne av eller til gagn for en annen. I stedet for å motta den mest kostbare gave som Kristus er og tilbyr oss, ville vi forsøke å ofre noe til Gud og dermed forvandle Guds gave til en god gjerning.

148. Luther kunne likevel se at det var en form for offer i nattverden: takksigelsens og lovprisningens offer. Det er faktisk et offer, fordi når man sier takk, erkjenner man at man behøver gaven som man har mottatt, og at ens situasjon bare kan forandres ved at man

⁴⁷ I et brev til Simon Wolferius, 4. juli 1543, skrev Luther: «Du kan gjøre som vi gjør her (i Wittenberg) og spise og drikke det som er igjen etter nattverden sammen med nattverd gjestene, så det ikke blir nødvendig å stille farlige spørsmål som skaper forargelse om når den sakramentale handlingen tar slutt.» (WAB 10, 341).

mottar denne gaven. Å ta imot i tro inneholder derfor en aktiv dimensjon som ikke bør undervurderes.

Katolske anliggender når det gjelder nattverden

149. På katolske hold sådde Luthers avvisning av «transubstansiasjon» tvil om læren om Kristi realpresens var fullt ut bekreftet i hans teologi. Selv om Trientkonsilet innrømmet at vi knapt kan uttrykke med ord måten Kristus er til stede på og skjelnet læren om elementenes forvandling fra forvandlingens tekniske forklaring, uttalte det: «Den hellige katolske kirke har med rette kalt denne forvandlingen for transubstansiasjon».⁴⁸ Dette begrepet virket etter det katolske synet som den beste garantien for å hevde at Jesus Kristus virkelig er til stede i skikkelsene brød og vin, og at han er fullt ut til stede i hver skikkelse for seg. Når katolikker insisterer på en forvandling av de skapte elementene, ønsker de å fremheve Guds skapende kraft, som innleder den nye skapelsen midt i den gamle skapelsen.

150. Mens Trientkonsilet forsvarte tilbedelse av det hellige sakramentet, var dets utgangspunkt at nattverdens primære formål er de troendes kommunion. Nattverden ble innstiftet av Kristus for å bli fortært som åndelig føde.⁴⁹

151. Fordi de hadde tapt en forståelse av en felles ihukommelse, sto katolikkene overfor problemet, at de ikke hadde tilstrekkelige kategorier som kunne uttrykke nattverdens karakter som offerhandling. Katolikker var forpliktet overfor en tradisjon fra oldkirkens tid og ville ikke forlate tanken om nattverden som en virkelig offerhandling, selv mens de strevde med å bekrefte at nattverdens offerhandling var identisk med Kristi unike offer. Den fornyelsen av sakramental og liturgisk teologi som kom til uttrykk i Det annet vatikankonsil, var nødvendig for å revitalisere ihukommelseskonseptet (*anamnesis*) (SC 47; LG 3).

152. Gjennom den økumeniske dialogen kunne både lutheranere og katolikker få glede av innsikt fra den liturgiske bevegelse og en ny teologisk forståelse. Gjennom å ha funnet frem *anamnesis*-begrepet på ny har begge fått en bedre forståelse av hvordan nattverdens sakrament som et minne klarer å gjøre frelsesbegivenhetene nærværende, særlig Kristi offer. Katolikkene kunne sette pris på de mange former for Kristi nærvær i eukaristiens liturgi, for eksempel gjennom hans ord og i forsamlingen (SC 7). Når nattverdens

48 Trientkonsilet, 3. sesjon, 11. oktober 1551, kap. IV.

49 Ibid., kap. II.

mysterium ikke kan skildres tilstrekkelig i ord, har katolikkene lært å vurdere på ny de forskjellige uttrykkene for troen på Kristi realpresens i sakramentet. Lutheranerne fikk ny bevissthet om årsakene til å behandle de innvidde elementene med respekt også etter nattverdfeiringen.

Luthersk–romersk-katolsk dialog om nattverden

153. Jesu Kristi virkelige nærvær i nattverden er ikke et stridsspørsmål mellom katolikker og lutheranere. Den luthersk-katolske dialogen om nattverden kunne uttale: «Den lutherske tradisjon bekrefter den katolske tradisjon, at de innvidde elementene ikke forblir bare brød og vin, men heller ved ordets makt blir gitt oss som Kristi kropp og blod. På denne måten kunne lutheranere, i likhet med den greske tradisjon, til tider tale om ‘en forvandling’» (*Eucharist § 51*)⁵⁰. Både katolikker og lutheranere «er enig om å forkaste en romlig eller naturlig form for nærvær samt å forkaste en forståelse av sakramentet som bare figurativt eller bare en minnehøytid» (*Eucharist § 16*).⁵¹

En felles forståelse av Kristi realpresens

154. Lutheranere og katolikker kan sammen fastholde Kristi realpresens i nattverden: «I nattverdets sakrament er Jesus Kristus, sann Gud og sant menneske, helt og fullt til stede i sin kropp og sitt blod, i brødets og vinens skikkelser» (*Eucharist § 16*). Denne felles uttalelse bekrefter alle de grunnleggende momentene i troen på Jesus Kristi nærvær i nattverden uten å bruke begrepet transsubstansiasjon. Katolikker og lutheranere forstår at «den opphøyde Herren er nærværende i nattverden med sin guddommelige og menneskelige natur i kroppen og blodet som han ofret. Ved løftets ord og i Den hellige ånds kraft er han nærværende i brødets og vinens gave for menigheten til å ta imot.»⁵²

155. Spørsmålet om Kristi realpresens og dens teologiske tolkning er knyttet til spørsmålet om tilbedelse av Kristus til stede i sakramentet også etter nattverdfeiringen. «Forskjeller knyttet til varighet av nærværet i nattverden viser seg også i liturgisk praksis. Katolske og lutherske kristne er sammen om å bekjenne at Herren Jesu Kristi nærvær er rettet mot mottakelse i tro, men at den ikke er begrenset til mottakelsesøyeblikket og er heller ikke avhengig av mottakerens tro, hvor nært knyttet til denne den enn måtte være.» (*Eucharist § 52*)

50 Jf. «Apology of the Augsburg Confession» X, i BC 184–85.

51 Growth in Agreement I, 190–214.

52 *Condemnations of the Reformation Era*, 115. Op. cit. (note 4).

156. Dokumentet *The Eucharist* ba lutheranere om å behandle elementene som er til overs etter nattverdfeiringen med respekt. Samtidig oppfordret det katolikker til å forsikre seg om at tilbedelse av sakramentet «ikke motsier den felles overbevisningen om at nattverden har karakter av et måltid» (*Nattverden* § 55)⁵³.

Konvergens i forståelsen av nattverden som offer

157. Når det gjelder spørsmålet som var av størst interesse for reformatorene, nattverden som offerhandling, uttalte den katolsk – lutherske dialogen som et grunnprinsipp: «Katske og lutherske kristne erkjenner sammen at i nattverden er Jesus Kristus ‘til stede som den korsfestede som døde for våre synder og som sto opp igjen til vår rettferdiggjørelse, som en offerhandling én gang for alle, for verdens synder.’ Denne offerhandling kan verken bli ført videre, eller gjentatt, eller erstattet eller supplert; men den kan og bør bli virksom på ny midt i forsamlingen. Det finnes ulike tolkninger blant oss om hvordan og i hvilken grad den er virksom» (*Eucharist* 56).

158. Begrepet *anamnesis* har hjulpet med å løse stridsspørsmålet om hvordan man kan sette Kristi fullendte offer, en gang for alle, i den rette relasjon til nattverden: «Gjennom å komme i hu Guds frelsende handlinger i gudstjenesten, blir disse handlingene nærværende ved Åndens kraft, og den feirende menighet blir knyttet sammen med kvinner og menn som i tidligere tider selv opplevde de frelsende handlinger. Det er slik Kristi befaling ved den første nattverden var ment: I forkynnelse med hans egne ord av hans frelsende død og ved gjentakelse av hans egne handlinger under måltidet, blir det ‘minnet’ skapt, der Jesu ord og frelsesverk selv blir nærværende.»⁵⁴

159. Den avgjørende landevinning var å overvinne skillet mellom *sacrificium* (Jesu Kristi offer) og *sacramentum* (sakramentet). Hvis Jesus Kristus virkelig er tilstede i nattverden, er hans liv, lidelse, død og oppstandelse også virkelig til stede, slik at nattverden blir «den sanne virkeliggjøring av kors-hendelsen»⁵⁵. Ikke bare virkningen av kors-hendelsen, men også selve hendelsen er til stede i nattverden, uten at måltidet blir en gjentakelse eller fullendelse av kors-hendelsen. Den unike hendelsen er til stede i en sakramental modalitet. Det hellige måltidets liturgiske form *må dog utelate alt som kan* gi et inntrykk av at offeret på korset blir gjentatt eller fullendt. Hvis forståelsen av nattverden som et virkelig

53 Jf. den tyske originalen i H. Meyer, H. J. Urban and L. Vischer (red.), *Dokumente wachsender Übereinstimmung: Sämtliche Berichte und Konsenstexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene 1931–1982* (Paderborn: Bonifatius and Frankfurt: Lembeck, 1983), 287.

54 *Condemnations of the Reformation Era*, 3.II.1.2, 86. Op. cit. (note 4).

55 *Ibid.*, 3.II.1.4, 88.

minnemåltid tas konsekvent på alvor, vil katolikker og lutheranere kunne tåle forskjellene i forståelsen av nattverden som offer.

Kommunion i begge skikkelser og spørsmålet om hvem som kan forrette nattverden

160. Helt siden reformasjonstiden har lekfolkets mottakelse av kalken vært en karakteristikk av lutherske gudstjenester. I lang tid var dette noe som synlig skilte den lutherske nattverden fra den katolske praksisen, der lekfolk bare fikk kommunion i brødetts skikkelse. I dag kan prinsippet uttales slik: «Katolikker og lutheranere er enig i overbevisningen om at brød og vin hører med til den komplette form for nattverd» (*Eucharist* 64). Forskjeller i gjennomføringen av nattverden består likevel.

161. Siden spørsmålet om hvem som forretter nattverden er et meget viktig økumenisk spørsmål, er nødvendigheten av at presten som forretter har fullmakt fra kirken et viktig felles moment som kom frem i dialogen: «Katolske og lutherske kristne er overbevist om at feiring av nattverden må ledes av en prest med fullmakt fra kirken» (*Eucharist* 65). Katolikker og lutheranere har likevel forskjellig forståelse av presteembetet.

Embetet

Luthers forståelse av de døptes allmenne prestedømme og av det ordinerte embetet

162. I Det nye testamentet, betydde ikke ordet *hiereus* (prest; Latin, *sacerdos*) et embete i den kristne forsamling, selv om Paulus beskriver sin apostoliske tjeneste som en «preste-tjeneste» (Romerbrevet 15,16). Kristus er øverstepresten. Luther forstår forholdet mellom de troende og Kristus som «et salig bytte», der den troende får del i Kristi egenskaper, og dermed også i hans presteskap. «Akkurat som Kristus fikk disse to privilegier som sin fødselsrett, formidler og deler han dem med alle som tror på ham, i samsvar med ekte-skapet, slik det ble nevnt tidligere, der hustruen eier alt som tilhører husbonden. Dermed er alle vi som tror på Kristus prester og konger i Kristus, slik det står i 1. Peter 2,9: 'Dere er en utvalgt slekt, et kongelig presteskap, et hellig folk, et folk som er Guds eiendom.»⁵⁶ «Vi er alle innviede prester gjennom dåpen»⁵⁷

56 Luther, «Freedom of a Christian», overs. W. A. Lambert, rev. Harold J. Grimm, i *LW* 31:354; *WA* 7; 56, 35–57,1.

57 Luther, «Christian Nobility», i *LW* 44:127; *WA* 6; 407, 22f.

163. Selv om Luther betraktet alle kristne som prester, betraktet han ikke alle som (ordinerte) tjenere. «Det er sant at alle kristne er prester, men ikke alle er ordinerte prester. For å være ordinert prest må man ikke bare være en kristen og en prest, men også ha et embete og et arbeidsfelt betrodd deg. Dette kall og denne befaling gjør noen til ordinerte prester og predikanter.»⁵⁸

164. Luthers teologiske påstand om at alle kristne er prester, var i strid med samfunnsordningen som var utbredt i middelalderen. Ifølge Gratian var det to typer kristne, klerikale og leke.⁵⁹ Med sin lære om det alminnelige prestedømme ønsket Luther å avskaffe grunnlaget for dette skille. Det som en kristen er som prest har sitt opphav i Kristi prestedømme. Han eller hun bærer frem folkets anliggender til Gud i bønn og Guds anliggender til andre mennesker gjennom å formidle evangeliet.

165. Luther forsto det ordinerte embetet som en offentlig tjeneste for hele kirken. Pastorer er *ministri* (tjenere). Det er ikke noen konkurranse mellom dette embetet og alle de døptes alminnelige prestedømme; det er heller slik at embetet tjener de døpte slik at alle kristne kan være prester for hverandre.

Den guddommelige innstiftelse av embetet

166. I over 150 år har en av debattene innen luthersk teologi vært om det ordinerte presteskap beror på guddommelig innstiftelse eller menneskelig delegering. Men Luther taler om «presteembetet som Gud har innstiftet og som må styre menigheten gjennom prekerer og sakramenter»⁶⁰. Luther mente at dette embete har sine røtter i Kristi lidelse og død: «Jeg håper faktisk at troende, de som ønsker å bli kalt kristne, vet godt at den geistlige stand er blitt etablert og innstiftet av Gud, ikke med gull og sølv, men med hans enbårne Sønn, vår Herre Jesu Kristi dyrebare blod og bitre død (1. Peter 1,18–19). Fra hans sår flyter sakramentene (...) Han betalte dyrt for at mennesker alle steder kunne ha dette embete med forkynnelse, dåp, løsen, binding, sakramentsforvaltning, trøst, advarsler og formaning med Guds ord, samt alt annet som hører til det prestelige embetet (...) Denne stand som jeg tenker på, er heller en som har prekenembetet og ordets og sakramentenes tjeneste og som formidler Ånden og frelsen.»⁶¹ Da er det klart at Luther mener at Gud har innstiftet presteembetet.

58 Luther, «Psalm 82», overs. C. M. Jacobs, i *LW* 13:65; *WA* 31/1; 211, 17–20.

59 Gratian, *Decr.* 2.12.1.7.

60 Luther, «To the Christian Nobility», overs. C. M. Jacobs, J. Atkinson, i *LW* 44, *WA* 6; 441, 24f.

61 Luther, «A Sermon on Keeping Children in School», overs. Charles M. Jacobs, Robert C. Schulz, i *LW* 46:219–20; *WA* 30/2; 526, 34; 527, 14–21; 528, 18f., 25–27.

167. Luther mente at ingen kunne innsette seg selv i et embete; man måtte bli kalt til det. Fra 1535 ble ordinasjoner gjennomført i Wittenberg. De fant sted etter at kandidatenes lære og liv var blitt gransket, og når det var et kall til en menighet. Men ordinasjonen fant ikke sted i menigheten som kalte, men sentralt i Wittenberg, ettersom ordinasjonen var til tjeneste for hele kirken.

168. Ordinasjonene ble gjennomført ved bønn og håndspåleggelse. En innledningsbønn – om at Gud ville sende ut arbeidere til innhøstingen (Matteus 9,38) – og bønnen om Den hellige ånd gjorde det klart at det er i virkeligheten Gud som er aktiv i ordinasjonen. Guds kall i ordinasjonen omfatter hele mennesket. I tillit til at Gud ville svare på bønnen, fant utsendelsen sted med ordene i 1. Peter 5,2–4.⁶² I den ene ordinasjonsliturgien står det: «Det kirkelige embete er for alle kirker en meget stor og viktig ting, og den gis og opprettholdes av Gud alene.»⁶³

169. Ettersom Luthers definisjon av et sakrament var strengere enn det som var vanlig i middelalderen, og fordi han mente at det katolske ordinasjonssakrament hovedsakelig skulle tjene synet på nattverden som en offerhandling, sluttet han å betrakte ordinasjon som et sakrament. Melanchthon derimot, sier i innledningen til Augsburgkonfesjonen: «Men hvis ordinasjonen forstås med referanse til Ordets tjeneste, er vi ikke imot å kalle den et sakrament. Fordi Ordets tjeneste er befalt av Gud og har storslåtte løfter som det står i Romerbrevet 1,16: Evangeliet ‘er en Guds kraft til frelse for hver den som tror.’ Likeledes Jesaja 55,11: ‘... slik er mitt ord som går ut av min munn: Det vender ikke tomt tilbake til meg, men gjør det jeg vil...’ Hvis ordinasjonen forstås slik, vil vi ikke ha noe imot å kalle håndspåleggelse for et sakrament. For kirken har fullmakt til å utnevne sine tjenere, noe som burde glede oss fordi vi vet at Gud godkjenner denne tjeneste og er til stede i den.»⁶⁴

Biskopsembetet

170. Ettersom biskopene nektet å ordinere kandidater som sympatiserte med reformasjonen, praktiserte reformatorene ordinasjon ved presbytere (prester). I artikkel 28 klager Den augsburgske konfesjon over biskopenes manglende vilje til å ordinere. Dette tvang reformatorene til å velge mellom fortsatt ordinasjon ved biskoper eller trofasthet mot det som de mente var evangeliets sannhet.

62 Se Wittenberger Ordinationszeugnisse, i *WABr*12, 447–85.

63 *WA* 38 423, 21–25.

64 Apology XIII, «On the Number and Use of the Sacraments» 7, i BC, 220.

171. Reformatorene kunne praktisere ordinasjon ved presbytere fordi de hadde lært av Peter Lombards *Sentences* at kirkeretten bare godkjente to sakramentale embeter blant hovedembetene, diakoner og presbytere, og at bispeinnvielse ifølge den utbredte oppfatningen i middelalderen ikke formidlet noen egen sakramental karakter.⁶⁵ Reformatorene henviste bevisst til et brev fra Hieronymus, som var overbevist om at embetene biskop og presbyter var identiske i Det nye testamentet og at den eneste forskjellen var biskopenes fullmakt til å ordinere. Som reformatorene bemerket, ble dette brevet til Evangelus innlemmet i *Decretum Gratiani*.⁶⁶

172. Luther og reformatorene hevdet at det bare finnes ett ordinert embete, den offentlige forkynnelse av evangeliet og sakramentsforvaltningens embete, som begge per definisjon er offentlige hendelser. Likevel ble det helt fra begynnelsen av en differensiering i embetet. Fra de første tilsynsbesøk i menighetene utviklet embetet som tilsynsmann seg, med tilsyn av prestene som sin spesielle oppgave. Philip Melanchthon skrev i 1535: «Fordi det er nødvendig for kirken å ha ledere som gransker og ordinerer dem som er kalt til embeter i kirken, overholder og utøver kirkeretten tilsyn over prestenes lære. Og hvis det ikke fantes biskoper, ville man være nødt til å oppfinne dem.»⁶⁷

Katolske anliggender angående det alminnelige prestedømme og ordinasjon

173. Verdigheten til alle de døpte og deres ansvar for kirkens liv fikk ikke nok anerkjennelse i den sene middelalderen. Først ved Det annet vatikankonsil presenterte kirkens magisterium en teologi om kirken som Guds folk og bekreftet «alles likeverd når det gjelder verdigheten og handlingen felles for alle de troende som bygger opp Kristi kropp» (LG 32.)

174. Innenfor denne rammen utviklet konsilet ideen om alle de døptes prestedømme og drøftet dets forhold til det ordinerte presteskapet. I katolsk teologi har den ordinerte prest en sakramental fullmakt til å opptre i Kristi navn så vel som i kirkens navn.

65 Peter Lombard, *Sent.* IV, dist. 24, kap. 12.

66 Philip Melanchthon siterte Hieronimus' brev i «De potestate et primatu papae tractatus,» i BC, 340. Se også WA 2; 230, 17–9; Hieronimus, «Letter 146 to Evangelus,» i J.-P. Migne (red.), *Patrologia Latina* XXII (Paris, 1845), 1192–95; «Decretum Gratiani,» pars 1, dist. 93, i E. Friedberg (red.), *Corpus Iuris Canonici* (Graz, 1955), 327–29.

67 Melanchthon, «Consilium de moderandis controversiis religionis,» i C. G. Bretschneider (red.), *Corpus Reformatorum*, vol. II (Halle: C. A. Schwetschke, 1895), 745f.; 1535).

175. Katolsk teologi er overbevist om at biskopsembetet gir et uerstattelig bidrag til kirkens enhet. Katolikker reiser spørsmålet hvordan kirkens enhet kan opprettholdes i konfliktsituasjoner uten bispeembetet. Det har også bekymret dem at Luthers spesielle lære om det alminnelige prestedømmet ikke i tilstrekkelig grad opprettholdt kirkens hierarkiske struktur, som de mener er innstiftet av Gud.

Luthersk–romersk-katolsk dialog om embetet

176. Katolsk-luthersk dialog har identifisert mange felles synspunkter så vel som forskjeller i teologi og i de institusjonelle former for ordinerte embeter, blant dem ordinasjon av kvinner, som finner sted i flere lutherske kirker. Et spørsmål som gjenstår er om Den katolske kirke kan godkjenne tjenestene i de lutherske kirkene. Sammen kan lutheranere og katolikker beskrive forholdet mellom ansvaret for ordets forkynnelse og for sakramentenes forvaltning, og tjenesten til dem som er ordinert til dette arbeidet. Sammen kan de finne frem til forskjellene mellom slike oppdrag som *episkopé* og lokale og mer regionale tjenester.

Felles forståelse av tjenesten

De døptes prestedømme

177. Spørsmålet reises om hvordan de ordinertes spesielle oppgaver kan settes i den rette relasjon til alle dømte troendes universelle prestedømme. Studiedokumentet *The Apostolicity of the Church* sier: «Katolikker og lutheranere er enige i at alle dømte som tror på Kristus deler hans prestedømme og er dermed utnevnt til å ‘forkynne hans storverk, han som kalte dere fra mørket og inn i sitt underfulle lys’ (1. Peter 2,9). Slik er det ikke noe lem som mangler en rolle å spille i hele kroppens misjon» (ApC 273).

Embetets guddommelige opphav

178. I forståelsen av det ordinerte embetet finnes en felles overbevisning om dets guddommelige opphav: «Katolikker og lutheranere er sammen om å bekrefte at Gud innstiftet embetet og at det er nødvendig for kirkens eksistens, siden Guds ord og dets offentlige forkynnelse i ord og sakrament er nødvendige for at troen på Jesus Kristus skal oppstå og opprettholdes, og samtidig med dette, for at kirken skal bli til og bestå som troende som utgjør Kristi kropp i troens enhet» (ApC 276).

 Ordets og sakramentenes tjeneste

179. *The Apostolicity of the Church* identifiserer grunnoppgaven for både lutherske og katolske prester som forkynnelse av evangeliet: «Ordinerte prester har en spesiell oppgave innenfor hele kirkens misjon» (*ApC* 274). For både katolikker og lutheranere er «den grunnleggende plikt og hensikt med det ordinerte presteskaper offentlig tjeneste for Guds ord, Jesu Kristi evangelium, som Den treenige Gud har gitt kirken i oppdrag å forkynne for hele verden. Ethvert embete og enhver embetsmann må måles i forhold til denne forpliktelse» (*ApC* 274).

180. Denne vektleggingen av prestenes oppgave å forkynne evangeliet er felles for katolikker og lutheranere (jf. *ApC* 247, 255, 257, 274). Katolikker stedfester opphavet til preste-tjenesten i forkynnelse av evangeliet. Dekretet om prester (*Presbyterorum Ordinis*) sier: «Guds folk er samlet som ett folk først og fremst ved den levende Guds ord, som man med rette forventer fra prestenes munn. For ettersom ingen kan bli frelst uten først å ha trodd, er det prestenes primære oppgave som biskopenes medarbeidere å forkynne Guds evangelium for alle mennesker» (*PO* 4, sitert i *ApC* 247). «Katolikker erklærer også at det er de ordinerte presters oppgave å samle Guds folk ved Guds ord og å forkynne dette til alle, slik at de kan komme til tro» (*ApC* 274). Lutheranere har en lignende forståelse, at «presteskaper har sitt grunnlag og sitt kjennetegn i oppgaven å formidle evangeliet til *hele* menigheten på en så overbevisende måte at trosvissheten kan vekkes og muliggjøres» (*ApC* 255).

181. Lutheranere og katolikker er også enige om at det er de ordinerte som har ansvar for å forvalte sakramentene. «Evangeliet skjenker dem som leder kirken oppdraget å forkynne evangeliet, tilgi synder og forvalte sakramentene» (*ApC* 274).⁶⁸ Katolikker erklærer også at prester har fått i oppdrag å forvalte sakramentene, som de anser som «forbundet med nattverden» og rettet mot den «som kilden og høydepunktet i all forkynnelse av evangeliet» (*PO* 5, sitert i *ApC* 274.)

182. *The Apostolicity of the Church* bemerker videre: «Det er verdt å bemerke likheten mellom tjenestefunksjonene til presbytere og biskoper. Det samme mønster med tredelte embeter – forkynnelse, liturgi, lederskap – er brukt for både biskoper og presbytere, og i kirkens konkrete liv er det nettopp de sistnevnte som vanligvis utfører disse funksjoner som bygger opp kirken, mens biskopene har tilsyn over læren og tar seg av fellesskaper

68 Siterer Melancthon, *Treatise on the Power and Primacy of the Pope*, BC, 340: BSLK, 489, 30–35.

mellom lokale samfunn. Men presbyterne utfører sin tjeneste underlagt biskopene og i fellesskap med dem» (ApC 248).

Ordinasjonsrituale

183. Når det gjelder innvielse i dette spesielle embete, er det enighet om det følgende: «Innvielse i denne tjeneste finner sted ved ordinasjon, der en kristen blir kalt og utnevnt, ved bønn og håndspåleggelse, til tjenesten som består av offentlig forkynnelse av evangeliet i ord og sakrament. I bønningen ber man om at kandidaten må få Den hellige ånd og Åndens gaver, og man ber i full overbevisning om at bønningen vil bli hørt» (ApC 277).

Lokale og regionale embeter

184. Lutheranere og katolikker kan sammen si at å skille embetet «i et lokalt og mer regionalt embete oppstår som en nødvendighet på grunn av hensikten og oppdragene når det skal tjene enheten i tro» (ApC 279). I lutherske kirker blir oppgaven som *episkopé* oppfattet på forskjellige måter. Noen steder får embetsmenn hvis tjeneste omfatter mer enn én enkelt menighet andre titler enn «biskop», for eksempel *ephorus*, kirkepresident, superintendent eller synodepastor. Lutheranere oppfatter at *episkopé*-tjenesten utføres ikke bare individuelt, men også i andre former, som for eksempel i synoder, der både ordinerte og ikke-ordinerte medlemmer deltar sammen.⁶⁹

Apostolisitet

185. Selv om katolikker og lutheranere har forskjellige oppfatninger av hvordan deres embetsstrukturer formidler kirkens apostoliske natur, er de enige at «trofasthet mot det apostoliske evangelium har prioritet i samspillet mellom *traditio*, *successio* og *communio*» (ApC 291). Begge er enige i at «kirken er apostolisk på grunn av dens trofasthet mot det apostoliske evangelium» (ApC 292). Denne enighet har konsekvenser for den katolske kirkes erkjennelse av at individer som «utøver tilsyn som i den katolske kirke utøves av biskoper» også «bærer et spesielt ansvar for den apostoliske karakter i sine kirkers lære»

⁶⁹ I 2007 godkjente LWFs styre «Episcopal Ministry within the Apostolicity of the Church: The Lund Statement by the Lutheran World Federation – A Communion of Churches». Samtidig som dette ikke var ment som et læredokument, forsøker det å forklare flere spørsmål angående *episkopé* for den lutherske kirkefamilie, med vekt både på den lutherske tradisjon og frukten av økumenisk avtaler, jf. www.lutheranworld.org/lwf/index.php/affirms-historic-statement-on-episcopal-ministry.html.

og derfor ikke kan utestenges fra «kretsen av dem hvis konsensus ifølge det katolske synet er et tegn på lærens apostoliske karakter» (ApC 291).

Tjeneste for den universelle kirke

186. Lutheranere og katolikker er enige om at presteskapet tjener den universelle kirke. Lutheranere «går ut ifra at menigheten samlet til gudstjeneste står i en grunnleggende relasjon til den universelle kirken» og at dette forholdet hører til den gudstjenestefeirende menighets vesen og ikke er et tillegg til dette (ApC 285). Selv om katolske biskoper «utøver sin pastorale styring over den delen av Guds folk som er overgitt til deres omsorg og ikke over andre kirker eller den universelle kirken», er hver biskop forpliktet til «å vise omtanke for kirken som helhet» (LG 23). Biskopen av Rom er i egenskap av sitt embete «hele kirkens hyrde» (LG 22).

Forskjeller i forståelsen av tjenesten

Bispeembetet

187. Betydelige forskjeller i forståelsen av tjenesten gjenstår. *The Apostolicity of the Church* innrømmer at for katolikker er bispeembetet den fullkomne formen for ordinert preste-tjeneste og er derfor utgangspunktet for den teologiske tolkning av kirkelige tjenester. Dokumentet siterer *Lumen Gentium* 21: «Kirkemøtet lærer nemlig at bispevielsen meddeler fylden av det såkalte ordenssakramentet, i alminnelighet betegnet som prestevielsens sakrament.... På samme tid som den pålegger biskopene å helliggjøre, meddeler deres vielse dem også den dobbelte oppgave å lære og styre, men det ligger i sakens natur at denne siste ikke kan utøves uavhengig av det hierarkiske fellesskap med kollegiets hode og lemmer» (sitert i ApC 243).

188. Det annet vatikankonsil bekreftet sin forståelse av «at biskopene ved en guddommelig forordning har fått rang som apostlenes etterfølgere. De er Kirkens hyrder. Den som hører dem, hører Kristus, den som forakter dem, forakter Kristus og Ham som har sendt Kristus» (LG 20). Men det er likevel katolsk lære «at den enkelte biskop ikke er i den apostoliske suksesjon ved å være del av en historisk verifiserbar kjede av håndspåleggelse gjennom sine forgjengere tilbake til en av apostlene», men er i stedet «forenet med hele bispeordenen som i sin helhet nedstammer fra det apostoliske kollegium og dets misjon» (ApC 291).

189. Dette perspektivet på tjenesten, som begynner med bispeembetet, er en bevegelse bort fra Tridentinerkonsilet fokus på prestedømmet og understreker hvor viktig den apostoliske suksesjon er, selv om *Lumen Gentium* la vekt på den tjenende side av suksesjonen, uten å fornekte dens læremessige, misjonsmessige og eksistensielle dimensjoner (*ApC* 240). På grunn av dette identifiserer katolikker lokalkirken med bispedømmet, og anser kirkens grunnleggende elementer til å være ord, sakrament og den apostoliske tjenesten personifisert i biskopen (*ApC* 284).

Prestedømmet

190. Katolikker er forskjellige fra lutheranere i hvordan de tolker en prests sakramentale identitet og forholdet mellom det sakramentale prestedømme og Kristi prestedømme. De bekrefter at prester «som særlige deltagere i Kristi prestedømme som tjenere skal feire hans hellige mysterier, han som til alle tider ved sin Ånd utøver sitt prestedømme for oss i liturgien» (*PO* 5).

Fyllden i det sakramentale tegn

191. For katolikker mangler lutherske ordinasjoner en fylde i det sakramentale tegnet. I katolsk lære «er praksisen med og læren om den apostoliske suksesjon i episkopatet, sammen med det tredelte prestedømmet, en del av helheten i kirkens struktur. Denne suksesjonen virkeligjøres kollektivt idet biskopene tas inn i de katolske biskopenes kollegium og derved får fullmakt til å ordinere. Det er derfor katolsk lære at ordinasjonens sakramentale tegn ikke er fullt ut til stede i de lutherske kirkene, fordi de som ordinerer ikke handler i overensstemmelse med det katolske bispekollegium. Det annet vaticankonsil taler derfor om *defectus sacramenti ordinis* (*UR* 22) i disse kirkene» (*ApC* 283).⁷⁰

En verdensvid tjeneste

192. Til slutt: Katolikker og lutheranere er forskjellige når det gjelder både embeter og hvilken autoritet prestskapet og ledelsen har over det regionale nivå. For katolikker har paven i Rom «den fulle, øverste og universelle myndighet» over kirken (*LG* 22). Bispekollegiet har også ‘den øverste og fulle myndighet i hele Kirken’ sammen med sitt hode, den romerske biskop, og aldri uten det» (*LG* 22). *The Apostolicity of the Church* noterer at det er forskjellige synspunkter blant lutheranere om «kompetansen til ledelsesorganene

⁷⁰ Jf. Randall Lee og Jeffrey Gros, FSC (red.), *The Church as Koinonia of Salvation: Its Structures and Ministries* (Washington, D.C.: United States Conference of Catholic Bishops, 2005), 49–50, §§107–109.

på nivåer over de lokale menighetene, og om hvor bindende deres beslutninger er» (ApC 287).

Overveielser

193. I dialog har man ofte bemerket at forholdet mellom biskoper og prester ikke var det samme i begynnelsen av 1500-tallet som det var senere under Det annet vatikankonsil. Man bør derfor ta hensyn til datidens forhold når man drøfter presteordinasjon under reformasjonen. Det er også viktig å bemerke at oppgavene til katolske og lutherske embetsmenn stort sett har lignet på hverandre.

194. I historiens løp har embetet som luthersk prest klart å oppfylle sitt oppdrag, å bevare kirken i sannheten, slik at det var mulig fem hundre år etter at reformasjonen begynte å erklære en katolsk-luthersk konsensus om grunnsannhetene i rettferdiggjørelseslæren. Hvis, slik Det annet vatikankonsil bedømmer det, Den hellige ånd bruker «kirkelige samfunn» som et middel til frelse, kunne det tyde på at denne delen av Åndens virke ville få følger for en gjensidig anerkjennelse av embetet. Embetet representerer på denne måten store hindringer for en felles forståelse, men også håpefulle perspektiver for tilnærming.⁷¹

Skrift og tradisjon

Luthers forståelse av Skriften, dens tolkning og av menneskelige tradisjoner

195. Striden som brøt ut da Luthers nittifem teser om avlat ble spredt, reiste fort spørsmålet om hvilke autoriteter man kan kalle på i en tid med strid. Den pavelige hoffteologen Sylvester Prierias hevdet i sitt første svar på Luthers teser om avlat: «Den som ikke holder seg til den romerske kirkens og pavens lære som en ufeilbarlig rettesnor for troen, som også er kilden til Den hellige skriftens kraft og autoritet: han er en vranglærer.»⁷² Og Johannes Eck svarte Luther: «Skriften er ikke autentisk uten kirkens autoritet.»⁷³ Striden utviklet seg meget snart fra uenighet om lærespørsmål (hvordan man skal forstå avlat, bot

71 Disse spørsmålene har også blitt undersøkt av Ökumenischer Arbeitskreis Evangelischer und Katholischer Theologen. Deres arbeid er blitt samlet i *Das kirchliche Amt in apostolischer Nachfolge*, 3 vols (Freiburg: Herder and Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2004, 2006, 2008).

72 Sylvester Prierias, «Dialogue de potestate papae», i P. Fabisch og E. Iserloh (red.), *Dokumente zur Causa Lutheri (1517–1521)*, vol. I, (Münster: Aschendorff, 1988), 55.

73 John Eck, «Enchiridion locorum communium adversus Lutherum et alios hostes ecclesiae (1525–1543)», i P. Fraenkel (red.), *Corpus Catholicorum* 34 (Münster: Aschendorff, 1979), 27.

og syndsforlatelse) til et spørsmål om autoritet i kirken. I tilfeller med strid mellom ulike autoriteter, kunne Luther bare akseptere Skriften som den endelige dommer, fordi den hadde vist seg å være en effektiv og kraftfull autoritet, mens andre autoriteter bare hentet sin kraft fra den.

196. Luther anså Skriften som det første prinsipp (*primum principium*),⁷⁴ som måtte være det direkte eller indirekte grunnlaget for alle teologiske utsagn. Som professor, predikant, sjelesørger og samtalepartner praktiserte han teologi som en konsekvent og kompleks tolkning av Skriften. Han var overbevist om at kristne og teologer ikke bare skulle holde seg til Skriften, men også leve i den og bli i den. Han kalte den «Guds matrise, der han unnfanger oss, bærer oss og føder oss.»⁷⁵

197. Den riktige måten å studere teologi på, er ifølge Luther en tre-trinns prosess: *oratio* [bønn], *meditatio* [meditasjon], *tentatio* [prøvelse].⁷⁶ Man bør be Den hellige ånd om å være ens lærer, lese Skriften i Guds nærvær, og mens man mediterer over Bibelens ord, bør man være oppmerksom på situasjoner i livet som ofte ser ut til å motsi det som står der. Gjennom denne prosessen beviser Skriften sin autoritet ved å overvinne prøvelsene. Som Luther sa: «Legg merke til at Skriftens styrke er dette: at den ikke blir forvandlet til den som studerer den, men at den forvandler den som elsker den til seg selv og sin styrke».⁷⁷ I denne erfaringsbaserte sammenhengen blir det klart at et menneske ikke bare tolker Skriften, men er selv tolket av den, og det er dette som beviser dens makt og autoritet.

198. Skriften vitner om Guds åpenbaring; en teolog bør derfor følge nøye med på måten Guds åpenbaring kommer til uttrykk i de bibelske bøkene (*modus loquendi scripturae*). Ellers ville ikke Guds åpenbaring bli regnet med i tilstrekkelig grad. Skriftens mangfoldige stemmer integreres i en helhet ved sine referanser til Jesus Kristus: «Fjern Kristus fra Skriften, og hva ellers vil du finne i den?»⁷⁸ Det betyr at «det som driver til Kristus» (*was Christum treibet*) er målestokken i spørsmålet om hva som utgjør og avgrenser Skriftens kanon. Det er en målestokk utviklet fra Skriften selv og til tider brukt kritisk om bestemte bøker, for eksempel Jakobs brev.

74 Se WA 7; 97, 16–98, 16.

75 WA 10/1, 1; 232, 13–14.

76 Luther, «Preface to the Wittenberg edition of Luther's German writings (1539)», overs. Robert R. Heitner, i LW 34:285; WA 50; 559, 5–660, 16.

77 Luther, «First Lectures on the Psalms», overs. Herbert J. A. Bouman, i LW 10:332; WA 3; 397, 9–11.

78 Luther, «Bondage of the Will», overs. Philip S. Watson med Benjamin Drewery, i LW 33:26; WA 18; 606, 29.

199. Luther selv brukte knapt uttrykket «*sola scriptura*». Hans hovedanliggende var at ingenting kunne gjøre krav på en høyere autoritet enn Skriften, og han vendte seg meget strengt mot alt og alle som endret eller forskjøvet Skriftens ord. Men selv når han hevdet Skriftens autoritet alene, leste han ikke Skriften alene, men med referanse til konteksten og i relasjon til oldkirkens kristologiske og trinitariske bekjennelser, som for ham gav uttrykk for Skriftens hensikt og mening. Han fortsatte å formidle Skriften gjennom Den lille og Den store katekismen, som han anså som korte oppsummeringer av Skriften, og han praktiserte sin tolkning med referanse til kirkefedrene, særlig Augustin. Han gjorde også utstrakt bruk av andre tidlige tolkninger og alle tilgjengelige verktøy innen humanistisk filologi. Han utførte sin tolkning av Skriften i direkte debatt med teologiske ideer fra sin egen tid og fra tidligere generasjoner. Hans bibellesning var erfaringsorientert og ble praktisert innenfor de troendes fellesskap.

200. Ifølge Luther er Skriften ikke imot all tradisjon, men bare såkalte menneskelige tradisjoner. Om disse sier han: «Vi sensurerer ikke menneskers læresetninger fordi mennesker har uttalt dem, men fordi de er løgner og blasfemi mot Skriften. Og Skriften, selv om den er skrevet av mennesker, er verken av mennesker eller fra mennesker, men fra Gud.»⁷⁹ Når han vurderte andre autoriteter, var det avgjørende spørsmålet for Luther om denne autoriteten fordunkler Skriften eller slår dens budskap fast og gjør det meningsfullt i den aktuelle sammenhengen. På grunn av Skriftens utvendige klarhet kan dens mening oppfattes. På grunn av Den hellige ånds kraft kan Skriften overbevise menneskehjertet om sin sannhet, om sin indre klarhet. Skriften er sin egen tolk.

Katolske anliggender om Skriften, tradisjoner og autoritet

201. I en tid der nye spørsmål om gransking av tradisjoner og myndighet til å tolke Skriften ble reist, prøvde Trientkonsilet så vel som tidens teologer å gi et balansert svar. Katolikkenes erfaring var at kirkelivet blir beriket og formet av forskjellige momenter som ikke kan tilskrives Skriften alene. Trient fremhevet Skriften og ikke-skriftlige apostoliske tradisjoner som to måter å formidle evangeliet på. Dette krever at man skiller apostoliske tradisjoner fra kirkelige tradisjoner, som er verdifulle men sekundære og foranderlige. Katolikker var også opptatt av den potensielle faren ved å trekke dogmatiske slutninger ut fra private tolkninger av Skriften. I lys av dette hevdet Trientkonsilet at tolkning av Skriften måtte være veiledet av kirkens læremyndighet.

79 WA 10/2; 92, 4–7.

202. Katolske lærere som Melchior Cano innså at kirkelærens autoritet er kompleks. Cano utviklet et system med ti *loci*, eller kilder til teologi, som omhandlet suksessivt Skriftens autoritet, muntlig apostolisk tradisjon, Den katolske kirke, konsilene, den romerske kirke, kirkefedrene, de skolastiske teologene, naturlig fornuft, filosofenes autoritet og historiens autoritet. Til slutt gransket han bruken av disse *loci*, eller kilder, hvordan de ble anvendt i skolastisk debatt og teologisk polemikk.⁸⁰

203. I århundrene som fulgte, var det en tendens til å isolere *magisteriet* som en bindende tolkningsmyndighet fra de andre teologiske *loci*. Kirkelige tradisjoner ble til tider blandet sammen med apostoliske tradisjoner og ble dermed betraktet som likeverdige kilder for kristen tro. Man nølte med å innse at det var mulig å kritisere kirkelige tradisjoner. Det annet vatikankonsils teologi har stort sett et mer balansert syn på kirkens ulike autoriteter og forholdet mellom Skriften og tradisjonen. I DV 10 bekrefter for første gang en tekst med læremyndighet at kirkens læreembete «ikke står over Guds Ord, men står til dets tjeneste».

204. Den hellige skrifs rolle i kirkens liv er sterkt fremhevet når Det annet vatikankonsil sier: «En slik makt og myndighet ligger i Guds ord at det virkelig for Kirken er en støtte og en styrke, for Kirkens barn en kraft for troen, en næring for sjelen, en ren og varig kilde til det åndelige liv» (DV 21).⁸¹ De troende oppmuntres derfor til å lese Skriften, der Gud taler til dem, samtidig med at de ber (DV 25).

205. Økumenisk dialog hjelper lutheranere og katolikker å komme frem til et mer nyansert syn på referansepunkter og autoriteter som spiller en rolle i prosessen med å finne ut hva den kristne tro betyr og hvordan den skal forme kirkens liv.

Luthersk–romersk-katolsk dialog om Skrift og tradisjon

206. Som en konsekvens av fornyelsen i synet på Bibelen som inspirerte Det annet vatikankonsils «Dogmatisk konstitusjon: Om Guds åpenbaring», *Dei Verbum*, er en ny økumenisk forståelse av Den hellige skrift blitt mulig. Som det økumeniske dokument *Apostolicity of the Church* sier: «Katolsk lære hevder altså ikke det som reformasjonens

80 Melchior Cano, *De locis theologicis*, Bok 1, kap. 3 (Migne, *Theologiae cursus completus*1 [Paris, 1853]), col. 62–3.

81 http://www.katolsk.no/dokumenter/dokumenter-fra-vatikanet/paul6/dv/dv_07#h5. Også i Fredrik Hansen (red.), *Det annet vatikankonsil – dokumenter* (Oslo: St. Olav, 2013).

teologer frykter og for all del *ønsker å unngå, nemlig at Skriftens autoritet som kanonisk og bindende*, utledes av det kirkelige hierarkiets autoritet, som gjør kanon kjent» (ApC 400).

207. I dialog har katolikker lagt vekt på overbevisninger som de deler med reformasjonen, for eksempel at bibelteksten, som er inspirert av Den hellig ånd, er tilstrekkelig til å «formidle den åpenbarte sannheten som former sinn og hjerter, slik det står i 2. Timoteus 3,17 og som Vatikan II bekreftet (DV 21–25)» (ApC 409). Katolikker tilføyer: «Denne tilstrekkelighet har virket i kirken over tid, ikke bare hos de enkelte troende, men i den kirkelige tradisjonen, både i læreuttalelser på høyt nivå slik som troens regel, trosbekjennelsene, og konsilenes lære, og i hovedstrukturene i den offentlige gudstjenestefeiringen ... Skriften har vært til stede i tradisjonen, som derfor kan spille en avgjørende hermeneutisk rolle. Vatikan II sier ikke at tradisjonen er opphavet til nye sannheter ut over Skriften, men at den formidler visshet om åpenbaringen som Skriften vitner om» (ApC 410).

208. En frukt av økumenisk dialog for luthersk teologi er at den er åpen for den katolske overbevisning om at Skriftens effekt ikke bare virker i enkeltmennesker, men også i kirken som helhet. Bevis for dette ligger i de lutherske bekjennessskriftenes rolle i de lutherske kirker.

Skrift og tradisjon

209. I dag er Den hellige skrifts og tradisjonens rolle og betydning forstått annerledes i Den katolske kirke enn tilfellet var hos Luthers teologiske motstandere. Når det gjelder den autentiske tolkning av Skriften, har katolikkene sagt: «Når katolsk lære sier at 'kirkens bedømmelse' spiller en rolle i den autentiske tolkning av Skriften, hevder den ikke at kirkens magisterium har monopol på tolkning, slik reformasjonens tilhengere med rette frykter og forkaster. Før reformasjonen hadde viktige personer notert at det fantes flere kirkelige bibeltolkere ... Når Vatikan II sier at kirken har den 'endelig dom' (DV 12), unngår den et monopolistisk krav om at magisteriet er den eneste tolkningsinstans, noe som er bekreftet av den århundrelange katolske promotering av katolske bibelstudier og anerkjennelsen i DV 12 av eksegeseens rolle i modningen av magisteriets lære» (ApC 407).

210. Lutheranere og katolikker kan derfor sammen erklærer: «Når det gjelder Skrift og tradisjon, er det så omfattende enighet mellom lutheranere og katolikker at deres ulike

vektlegging ikke i seg selv krever at den nåværende splittelse mellom kirkene skulle opprettholdes. I dette tilfelle finnes det enhet i et forsonet mangfold» (ApC 448).⁸²

Veien videre: Evangeliet og kirken

211. I tillegg til å gi katolikker en bedre forståelse av Martin Luthers teologi, har økumenisk dialog sammen med historisk og teologisk forskning gitt både lutheranere og katolikker bedre gjensidig forståelse av hverandres lære, de viktigste punkter der de er enige og saker der det trengs videre samtaler. Kirken har vært et viktig emne i disse dialogene.

212. Kirkens vesen var et stridsspørsmål på reformasjonstiden. Hovedspørsmålet var forholdet mellom Guds frelseshandling og kirken, som både mottar og formidler Guds nåde i ord og sakrament. Forholdet mellom evangeliet og kirken var tema i den første fasen av den internasjonale luthersk-katolske dialogen. På grunn av Malta-rapporten, så vel som andre senere økumeniske dokumenter, er det mulig i dag lettere å forstå de lutherske og katolske synspunkter og å identifisere både punkter der de to partene er enige og saker der det trengs videre samtaler.

Kirken i den lutherske tradisjonen

213. I den lutherske tradisjon er kirken forstått som «de helliges forsamling der evangeliet forkynnes rent og sakramentene forvaltes rett» (CA VII). Dette betyr at kjernen i det åndelige liv er den lokale menighet samlet rundt prekestol og alter. Dette omfatter også den universelle kirken fordi hver enkelt menighet er bundet sammen med de andre ved ren forkynnelse og rett forvaltning av sakramentene; og det er for dette at kirkens prestetjeneste er etablert. Man må huske at Luther i sin Store katekisme kaller kirken «moren som unnfanger og bærer enhver kristen gjennom Guds ord som Den hellige ånd åpenbarer og forkynner ... Den hellige ånd vil bli med det hellige samfunn (*Gemeine*) eller kristenfolk frem til Den siste dagen ... Gjennom ordet bringer han oss til Kristus og han bruker det til å lære og forkynne.»⁸³

Kirken i den katolske tradisjonen

214. Det annet vatikankonsils lære i *Lumen Gentium* er fundamental for katolikkens syn på kirken. Konsilfedrene forklarte kirkens rolle i frelseshistorien med sakramentalitet

82 Disse spørsmål har også blitt drøftet i Ökumenischer Arbeitskreis evangelischer und katholischer Theologen; deres arbeid er tilgjengelig i W. Pannenberg og Th. Schneider (red), *Verbindliches Zeugnis*, 3 bind (Freiburg: Herder og Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, 1995, 1998).

83 Luther, «Large Catechism», i *BC*, 436–38; *BSLK* 665, 3–6; 667, 42–46.

som nøkkel: «Kirken er selv i Kristus som et sakrament, det vil si både et tegn på og et redskap for den nære forening med Gud og hele menneskeslektens innbyrdes enhet» (LG 1).

215. Et grunnbegrep for å forklare denne sakramentale forståelse av kirken finnes i begrepet *Mysterium* og bekrefter det uatskillelige forholdet mellom kirkens synlige og usynlige sider. Konsilfedrene lærte: «Kristus, den eneste mellommann mellom Gud og mennesker, har gjort sin hellige Kirke, som er et troens, håpets og kjærlighetens fellesskap, til en synlig bygning. Og han opprettholder den stadig for gjennom den å utbre sannheten og nåden til alle. Man må vokte seg for å betrakte det hierarkisk oppbyggede samfunn og Kristi mystiske legeme, den synlige forsamling og det åndelige fellesskap, den jordiske kirke og den kirke som er rik på himmelens skatter, som to forskjellige ting. De utgjør tvert om en eneste virkelighet som består både av et menneskelig og et guddommelig element» (LG 8).

Mot konsensus

216. I de luthersk-katolske samtalene har en klar konsensus kommet frem, at rettferdiggjørelseslæren og læren om kirken hører sammen. Denne felles oppfatning kommer til uttrykk i dokumentet *Church and Justification*: «Katolikker og lutheranere vitner sammen om at frelse bare gis i Kristus av nåde alene, og mottas ved tro. De er sammen om å fremsi trosbekjennelsen og bekjenner 'én hellig, allmenn og apostolisk kirke'. Både rettferdiggjørelse av syndere og kirken er fundamentale trosartikler.» (*Church and Justification*, 4).

217. *Church and Justification* sier også: «Strengt tatt tror vi ikke på rettferdiggjørelsen og kirken, men på Faderen som forbarmer seg over oss og samler oss i kirken som sitt folk; og på Kristus som rettferdiggjør oss og hvis kropp kirken er; og på Den hellige ånd som helliggjør oss og bor i kirken. Vår tro omfatter rettferdiggjørelsen og kirken som Den treenige Guds verk som bare kan tas imot rett ved tro på ham» (*Church and Justification*, 5).

218. Selv om dokumentene *Church and Justification* og *Apostolicity of the Church* gav betydningsfulle bidrag til flere uløste stridsspørsmål mellom katolikker og lutheranere, er det behov for mer økumenisk samtale om forholdet mellom kirken som synlig og usynlig, forholdet mellom den universelle og den lokale kirke, kirken som sakrament, nødvendighet av sakramental ordinasjon i kirkens liv, og bispekonsekrasjonens sakramentale karakter. Fremtidige drøftinger må ta hensyn til det viktige arbeidet som allerede er gjort i disse og andre viktige dokumenter. Denne oppgaven er presserende fordi katolikker og lutheranere aldri har sluttet å bekjenne sammen sin tro på «én, hellig, katolsk/allmenn og apostolisk kirke.»

Kalt til en felles minnemarkering

Dåpen: Grunnlaget for enhet og felles minnemarkering

219. Kirken er Kristi kropp. Det er bare én Kristus – og han har bare én kropp. Gjennom dåpen blir mennesker gjort til lemmer på denne kroppen.

220. Det annet vatikankonsil lærer dette om mennesker som er blitt døpt, men som ikke hører til Den romersk-katolske kirke: «... de som rettferdiggjøres ved troen i dåpen (er) innlemmet i Kristus, og bærer derfor med full rett navnet 'kristne' på samme tid som de med like god grunn betraktes som brødre i Herren av den katolske Kirkes barn» (*UR* 1.3).⁸⁴ Lutherske kristne sier det samme om sine katolske medkristne.

221. Siden katolikker og lutheranere er bundet til hverandre i Kristi kropp som lemmer på samme kropp, gjelder det som Paulus skriver i 1. Korinterbrev 12,26 for dem: «Om ett lem lider, lider alle de andre med. Og om ett lem blir hedret, gleder alle de andre seg.» Det som skjer med ett lem på kroppen, påvirker alle de andre. Når lutheranere minnes hendelsene som førte til at deres kirker ble stiftet, vil de derfor ikke ønske å gjøre dette uten sine katolske medkristne. Ved å være sammen om å minnes reformasjonens begynnelse, tar de sin dåp på alvor.

222. Fordi de tror at de tilhører Kristi kropp, understreker lutheranere at deres kirke ikke oppsto ved reformasjonen for bare 500 år siden. De er heller overbevist om at de lutherske kirkene har sitt opphav i pinsehendelsen og apostlenes forkynnelse. Men deres kirker fikk sin spesielle form gjennom reformatorenes lære og arbeid. Reformatorene ønsket ikke å danne en ny kirke, og ifølge sin egen forståelse gjorde de det heller ikke. De ønsket å

84 http://www.katolsk.no/dokumenter/dokumenter-fra-vatikanet/paul6/ur/ur_02#h2. Også i Fredrik Hansen (red.), *Det annet vatikankonsil – dokumenter* (Oslo: St. Olav, 2013).

reformere kirken, og det klarte de innenfor sin egen innflytelsessfære, men ikke uten feil og feiltrinn.

Forberedelser til minnemarkering

223. Som lemmer på én kropp er katolikker og lutheranere sammen om å minnes hendelsene på reformasjonstiden som fikk den konsekvens at de deretter har levd i adskilte samfunn, selv om de fortsatt tilhører den ene kroppen. Det er en umulig mulighet og er kilden til stor smerte. Fordi de tilhører én kropp, kjemper katolikker og lutheranere i møte med deres splittelse frem mot kirkens fulle katolisitet. Denne kamp har to sider: anerkjennelse av det som er felles og binder dem sammen, og anerkjennelse av det som skiller dem fra hverandre. Det første gir grunn til takknemlighet og glede, det andre til smerte og sorg.

224. I 2017, når lutherske kristne feirer jubileet for reformasjonens begynnelse, vil de ikke feire at den vestlige kirken ble delt. Ingen som kjenner et teologisk ansvar, kan feire at kristne skilles fra hverandre.

Felles glede i evangeliet

225. Lutheranere er takknemlige i hjertet for det som Luther og de andre reformatorene gjorde tilgjengelig for dem: forståelse av Jesu Kristi evangelium og troen på ham; innsikt i den treenige Guds mysterium, han som gir seg selv til oss mennesker av nåde og bare kan mottas ved total tillit til det guddommelige løfte; friheten og vissheten som evangeliet skaper – i kjærligheten som har sitt opphav i og vekkes av tro, og i håpet som ledsager troen i livet og i døden; og i den levende kontakten med Den hellig skrift, katekismene og salmene som trekker troen inn i livet. Hukommelsen og dagens minnehandlinger vil tilføye flere grunner for takknemlighet til denne listen. Det er denne takknemligheten som får lutheranere til å ønske å feire i 2017.

226. Lutheranere er samtidig klar over at dette som de takker Gud for, ikke er en gave som de kan ta imot bare for seg selv. De vil gjerne dele denne gaven med alle andre kristne. Av denne grunn inviterer de alle kristne til å feire sammen med dem. Som det forgående kapitlet har vist, har katolikker og lutheranere så mye av sin tro felles at de kan – og faktisk bør – være takknemlige sammen, særlig på dagen der reformasjonen minnes.

227. Dette tar frem en impuls som Det annet vatikankonsil uttrykte: «Katolikkene (skal) i glede erkjenne og verdsette de ekte kristne skatter som stammer fra den felles arv, og som finnes hos våre adskilte brødre. Det er riktig og gavnlige å gjenkjenne Kristi rikdommer

og et rikt moralsk liv hos dem som vitner for Kristus, i noen tilfelle ved å utgyte sitt blod: Gud er nemlig alltid vidunderlig i sine gjerninger og verdig vår lovprisning» (UR 1.4).

Grunner til å angre og sørge

228. Slik som minnemarkeringen i 2017 utløser glede og takknemlighet, må den også gi plass for at både lutheranere og katolikker kan oppleve smerte over feilene og overtredelsene, over skylden og synden hos personene og hendelsene som vi minnes.

229. Ved denne anledningen vil lutheranere også huske Martin Luthers ondskapsfulle og nedverdiggende utsagn om jødene. De skammer seg over dem og misliker dem sterkt. Lutheranere innser også med dyp beklagelse at lutherske myndigheter forfulgte anabaptistene og at Martin Luther og Philip Melanchthon ga teologisk støtte til denne forfølgelsen. De misliker Luthers voldsomme angrep på bøndene under Bondekrigen. Bevisstheten om Luthers og reformasjonens mørke sider har utløst en kritisk og selvkritisk holdning hos lutherske teologer til Luther og Wittenbergreformasjonen. Selv om de er delvis enige med Luthers kritikk av pavedømmet, forkaster dagens lutheranere Luthers identifisering av paven med Antikrist.

230. Fordi Jesus Kristus ba til sin Far «at de må være ett», er det klart at splittelse i Kristi kropp er i strid med Herrens vilje. Den er også i strid med den klare, apostoliske formaning i Efeserbrevet 4,3–6: «Sett alt inn på å bevare Åndens enhet, i den fred som binder sammen: én kropp, én Ånd, slik dere fikk ett håp da dere ble kalt, én Herre, én tro, én dåp, én Gud og alles Far, han som er over alle og gjennom alle og i alle.» Splittelsen i Kristi kropp er i strid med Guds vilje.

Vurdering av fortiden

231. Når katolikker og lutheranere er sammen om å minnes de teologiske stridighetene og hendelsene på 1500-tallet ut fra dette perspektivet, må de huske omstendighetene på 1500-tallet. Lutheranere og katolikker kan ikke få skylden for alt som hendte, fordi noen av hendelsene var utenfor deres kontroll. På 1500-tallet var teologiske stridigheter og maktpolitikk ofte sammenvevd. Mange politikere brukte ofte ekte teologiske synspunkter for å oppnå sine mål, mens mange teologer fremmet sine teologiske synspunkter med politiske midler. I en slik komplisert arena med mange momenter er det vanskelig å tilskrive ansvaret for konsekvensene som bestemte handlinger fikk, til bestemte personer og dermed utpeke dem som skyldige.

232. Splittelsene på 1500-tallet hadde sine røtter i forskjellige tolkninger av sannheten i den kristne tro og var spesielt voldsomme fordi man mente at det gjaldt selve frelsen. Aktører på begge sider hadde teologiske overbevisninger som de ikke kunne forlate. Man kan ikke bebreide en person for å følge sin samvittighet, når den er formet av Guds ord og har kommet frem til sin overbevisning etter alvorlige drøftinger med andre.

233. Hvordan teologer presenterte sine teologiske overbevisninger i kampen om folkemeningen er en annen sak. Katolikker og lutheranere ikke bare misforsto, men overdrev ofte og karikerte sine motstanderes argumenter for å få dem til å virke latterlige. De brøt systematisk budet som sier at man ikke skal vitne falsk mot sin neste. Selv om motstanderne en gang iblant opptrådte redelig overfor hverandre, var viljen til å lytte til den andre og ta dennes anliggender på alvor mangelfull. Debattantene ønsket å vinne over motparten og tilbakevise dennes argumenter, ofte ved å maksimere konfliktene med vilje fremfor å søke løsninger ved å se etter hva de kunne ha til felles. Fordommer og misforståelser spilte en stor rolle i beskrivelser av motparten. Uenigheter ble konstruert og gitt videre til den neste generasjonen. Her har begge sider god grunn til å beklage og sørge over den måten de gjennomførte sine debatter på. Både lutheranere og katolikker bærer skyld som bør bekjennes åpent når hendelsene for 500 år siden skal minnes.

Katolsk bekjennelse av synd mot enheten

234. Allerede i sitt budskap til riksdagen i Nuremberg 25. november 1522 beklaget pave Hadrian VI misbruk og overtredelser, synder og feil i den grad disse var begått av kirkelige myndigheter. Lenge etter, i det forrige århundre, ba pave Paul VI om tilgivelse fra Gud og de adskilte «brødre» i Østen, da han holdt åpningstalen ved Det annet vatikankonsils andre sesjon. Denne gesten fra paven kom til uttrykk i selve konsilet, mest av alt i *De-kret: Om den katolske kirke og de kristnes enhet*⁸⁵ og *Erklæring: Om Kirkens forhold til de ikke-kristne religioner (Nostra Aetate)*.⁸⁶

85 «Derfor ber vi også i ydmykhet Gud og våre adskilte brødre om tilgivelse, som og vi forlater våre skyldnere.» (UR 7) (red.overs).

86 «Kirken, som fordømmer enhver forfølgelse, uansett hvilke mennesker den måtte være rettet mot, kan ikke glemme den arv den har til felles med jødene. Drevet av sin religiøse og evangeliske kjærlighet, og ikke av politiske grunner, beklager den derfor med sorg det hat, de forfølgelser, de utslag av antisemittisme som er blitt rettet mot jødene, uansett hvilke tider de har funnet sted i og hvem som har vært deres opphavsmenn» (NA 4) (red.overs.).

235. I en preken i fastetiden, «Forlatelsens Dag», erkjente likeledes pave Johannes Paul II skyld og ba om tilgivelse som en del av feiringen av Det hellig år 2000.⁸⁷ Han var den første som ikke bare gjentok sin forgjenger Paul VIs og konsilfedrenes beklagelser av smertefulle minner, men gjorde noe ved det. Han knyttet også bønnen om tilgivelse til embetet som biskop av Rom. I sin encyklika «At de må være ett» (*Ut Unum Sint*) nevner han sitt besøk hos Kirkenes verdensråd i Genève 12. juni 1984 og innrømmer at «Den katolske overbevisning om at det i den romerske biskops tjeneste har hun (=den katolske kirke) bevart det synlige tegn og garanti for kirkens enhet, i troskap til den apostoliske tradisjon og kirkefedrenes tro, utgjør en vanskelighet for de fleste andre kristne, hvis hukommelse er merket av noen smertefulle minner». Han tilføyde: «I den grad jeg bærer ansvar for disse, tilslutter jeg meg til min forgjenger Paul VI og ber om tilgivelse.»⁸⁸

Luthersk bekjennelse av synd mot enheten

236. På sin femte generalforsamling i Evian i 1970 erklærte Det lutherske verdensforbund, som svar på en dypt bevegende tale av Jan kardinal Willebrands, «at vi som lutherske kristne og menigheter er villige til å erkjenne at dommen som reformatorene felte over Den katolske kirke og dens teologi ikke var fri for polemiske forvrengninger, som delvis har vært bevart frem til i dag. Vi beklager dypt den krenkelse og misforståelse som disse forvrengninger har forårsaket for våre katolske søsken. Vi minnes med takknemlighet pave Paul VIs tale til Det annet vatikankonsil, der han formidler sin bønn om tilgivelse for krenkelser forårsaket av Den katolske kirke. Når vi sammen med alle kristne ber om tilgivelse i den bønn som vår Herre lærte oss, la oss streve etter et klart, ærlig og kjærlig språk i alle våre samtaler.»⁸⁹

237. Lutheranere bekjente også sine forseelser over for andre kristne tradisjoner. På sin ellefte forsamling i Stuttgart i 2010 erklærte Det lutherske verdensforbund at «lutheranere er fylt av dyp anger og smerte over lutherske myndigheters forfølgelse av anabaptister, og spesielt over at lutherske reformatorer ga teologisk støtte til denne forfølgelse. Det lutherske verdensforbund ... ønsker derfor å gi offentlig uttrykk for sin dype anger og sorg. Med tillit til Gud som i Jesus Kristus forsonet verden med seg selv, ber vi om tilgivelse – fra Gud og fra våre mennonittiske søstre og brødre – for skaden som våre forfedre på 1500-tallet påførte anabaptistene, for at vi har glemt eller ignorert denne for-

87 Johannes Paul II, «Day of Pardon», 12. mars 2000, jf. www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/2000/documents/hf_jp-ii_hom_20000312_pardon_en.html.

88 Johannes Paul II, *Ut Unum Sint*, 25. mai 1995, 88. Jf. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25051995_ut-unum-sint_en.html

89 Jan Willebrands, «Foredrag til Det lutherske verdensforbunds 5. forsamling, 15. juli 1970», i *La Documentation Catholique* (6. september 1970), 766.

følgelse i århundrene siden, og for alle usaklige, misvisende og skadelige fremstillinger av anabaptister og mennonitter som lutherske forfattere har gjort, i både vitenskapelige og populære former, frem til i dag.»⁹⁰

90 «Action on the Legacy of Lutheran Persecution of Anabaptists»,
i www.lwf-assembly.org/uploads/media/Mennonite_Statement-EN_04.pdf.

Fem økumeniske imperativer

238. Katolikker og lutheranere er klar over at de og de fellesskap der de lever ut sin tro, er en del av den ene Kristi kropp. Det begynner å gå opp for lutheranere og katolikker at 1500-tallets strid er forbi. Grunnene til gjensidig fordømmelse av hverandres tro gjelder ikke lenger. Lutheranere og katolikker peker ut fem imperativer i det de minnes 2017 sammen.

239. Lutheranere og katolikker er bedt om å tenke med enheten i Kristi kropp som sitt perspektiv og å søke alt som kan få denne enheten til å komme til uttrykk og tjene fellesskapet i Kristi kropp. Gjennom dåpen har de anerkjent hverandre som kristne. Denne orienteringen krever en stadig omvendelse i hjertet.

Det første imperativet: Katolikker og lutheranere må alltid begynne med enhet som perspektiv og ikke med splittelse som utgangspunkt, for å kunne styrke det som de har felles, selv om forskjellene er lettere å få øye på og erfare.

240. I historiens løp har de katolske og lutherske konfesjoner definert seg selv i motsetning til hverandre og har lidd under en ensidighet som har vart frem til i dag når de håndterer visse problemer som for eksempel synet på autoritet. Siden problemene oppsto på grunn av konflikten med hverandre, kan de bare løses, eller i hvert fall drøftes, gjennom forsøk på å gjøre fellesskapet med hverandre dypere og sterkere. Katolikker og lutheranere trenger hverandres erfaring, oppmuntring og kritikk.

Det andre imperativet: Lutheranere og katolikker må stadig la seg forvandles av møtet med hverandre og av sitt felles vitnesbyrd om troen.

241. Gjennom dialog har katolikker og lutheranere lært mye og kommet til erkjennelse av at fellesskap kan få forskjellige former og grader. Når det gjelder 2017, burde de fornye sine tiltak med takknemlighet for det som er oppnådd, med tålmodighet og utholdenhet ettersom veien kan vise seg å være lengre enn forventet, med en iver som ikke tillater at de blir tilfredse med dagens situasjon, med kjærlighet for hverandre selv i tider med uenighet og konflikt, med tro på Den hellige ånd, med håp om at Ånden vil oppfylle Jesu bønn til Faderen, og med inderlig bønn om at dette må skje.

Det tredje imperativet: Katolikker og lutheranere burde på ny forplikte seg til å søke synlig enhet, til å være sammen om å forklare hvilke konkrete trinn dette krever og til å streve kontinuerlig mot dette mål.

242. Katolikker og lutheranere deler oppgaven med å vise sine medtroende nye måter å forstå evangeliet og den kristne troen på, så vel som tidligere kirkelige tradisjoner. Utfordringen for dem er å forhindre at denne gjengivelsen av tradisjonen faller tilbake til gamle motsetninger mellom konfesjonene.

Det fjerde imperativet: Lutheranere og katolikker burde være sammen om å gjenoppdage kraften i Jesu Kristi evangelium for vår tid.

243. Økumenisk engasjement for kirkens enhet tjener ikke bare kirken, men også verden, så verden kan komme til tro. Økumenikkens misjonsoppdrag vil øke jo mer pluralistiske våre samfunn blir med hensyn til religion. Her er det også behov for nytenkning og forvandling (*metanoia*).

Det femte imperativet: Katolikker og lutheranere burde vitne sammen om Guds miskunn i forkynnelse og tjeneste for verden.

244. Den økumeniske reisen gjør det mulig for lutheranere og katolikker å være sammen om å sette pris på Martin Luthers innsikt i og åndelig erfaring av evangeliet om Guds rettferdighet, som samtidig er Guds miskunn. I forordet til sine latinske verker (1545) noterte Luther hvordan han «ved Guds miskunn mediterte dag og natt» og oppnådde en ny forståelse av Romerbrevet 1,17: «Her opplevde jeg at jeg var fullstendig født på ny og hadde kommet inn i selve Paradiset gjennom åpne porter. Deretter viste hele Skriften meg et totalt annerledes ansikt ... Senere leste jeg Augustins Ånden og Bokstaven, der jeg mot

formodning oppdaget at han også tolket Guds rettferdighet på en lignende måte, som den rettferdigheten som Gud ikler oss når han rettferdiggjør oss.»⁹¹

245. Reformasjonens begynnelse vil med rette bli husket når lutheranere og katolikker sammen hører evangeliet om Jesus Kristus og lar seg bli kalt inn i et nytt fellesskap med Herren. De vil da bli forenet i et felles oppdrag som *Felleserklæringen om rettferdiggjørelseslæren* beskriver: «Lutheranere og katolikker har det samme mål om å bekjenne Kristus i alt, ham som vi setter vår lit til over alle ting som den eneste mellommann (1. Timoteus 2,5–6). Gjennom Kristus gir Gud seg selv i Den hellige ånd og øser ut sine fornyende gaver» (*Felleserklæringen* 18).

91 Luther, «Preface to the Complete Edition of Luther's Latin Writings», oversatt av Lewis W. Spitz, Sr., i *LW* 34:337; *WA* 54; 186, 3.8–10.16–18.

Forkortelser

AAS Acta Apostolicae Sedis

ApC *The Apostolicity of the Church: Study Document of the Lutheran-Roman Catholic Commission on Unity* (2006)

Apol. Apology of the Augsburg Confession (1530)

AS Smalcald Articles (1537)

BC *The Book of Concord: The Confessions of the Evangelical Lutheran Church* (Minneapolis, MN: Fortress, 2000)

BSLK *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche* (Göttingen, 1930; 10th ed. 1986)

CA Den augsburgske konfesjon.

can. Kanon

CD Vatican II: Dekret Om biskopenes pastorale tjeneste, *Christus Dominus*

DH H. Denzinger and P. Hünermann (eds), *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* (Freiburg, 2001)

DV Vatican II: Dogmatisk konstitusjon: Om Guds åpenbaring *Dei Verbum*

Epit. Epitome (Formula of Concord)

Eucharist *The Eucharist: Final Report of the Joint Roman Catholic-Lutheran Commission* (1978)

FC Formula of Concord (1577)

Felleserklæring *Felleserklæring om rettferdiggjørelseslæren* (1999)

LC M. Luther, Store katekisme

LW *Luther's Works*, American Edition, ed. J. Pelikan and H. T. Lehmann, 54 vols (Philadelphia and St. Louis, 1955–1986)

LWF Det lutherske verdensforbund

Ministry *Ministry in the Church*, Lutheran-Roman Catholic Conversation, 1981.

PO Vatican II: Dekret: Om prestenes liv og tjeneste, *Presbyterorum Ordinis*

SC Vatican II: Constitution Om gudstjenestens fornyelse, *Sacrosanctum Concilium*

SmC M. Luther, Small Catechism (1529)

STh Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, Latin/Engl., Blackfriars (London and New York, 1963)

UR Vatican II: Dekret: Om den katolske kirke og de kristnes enhet, *Unitatis Redintegratio*

WA D. Martin Luthers Werke (Weimar, 1883ff.) (Weimarer Ausgabe)

WAB D. Martin Luthers Werke–Briefwechsel (Weimar, 1930ff.)

Felleserklæringer av den luthersk–romersk-katolske kommisjon for kristen enhet

Fase I (1967–1972)

The Gospel and the Church (Malta Report – 1972)

Fase II (1973–1984)

The Eucharist (1978)

All Under One Christ (1980)

Ways to Community (1980)

The Ministry in the Church (1981)

Martin Luther – Witness to Christ (1983)

Facing Unity – Models, Forms and Phases of Catholic-Lutheran Church Fellowship (1984)

Fase III (1986–1993)

Church and Justification (1993)

Fase IV (1995–2006)

The Apostolicity of the Church (2006)

«Felleserklæringen om rettferdiggjørelseslæren» underskrevet av representanter for Den katolske kirke og Det lutherske verdensforbund, 31. oktober 1999

Den luthersk–romersk-katolske kommisjonen for kristen enhet

Lutheranere

Medlemmer

Biskop emeritus Dr Eero Huovinen (luthersk formann), Finland

Rev. Prof. Dr Wanda Deifelt, Brasil

Dr Sandra Gintere, Latvia

Prof. Dr Turid Karlsen Seim, Norge

Rev. Dr Fidon R. Mwombeki, Tanzania

Prof. Dr Friederike Nüssel, Tyskland

Prof. Dr Michael Root, USA (2009)

Rev. Prof. Dr Hiroshi Augustine Suzuki, Japan

Rev. Prof. Dr Ronald F. Thiemann, USA (2010–2012†)

Konsulent

Rev. Prof. Dr Theodor Dieter, Institute for Ecumenical Research, Strasbourg

Stab

(Lutherske verdensforbund)

Prof. Dr Kathryn L. Johnson, sekretær

Katolikker

Medlemmer

Biskop Prof. Dr Gerhard Ludwig Müller (katolsk formann), Tyskland (2009–2012)

Biskop Prof. Dr Kurt Koch, Sveits (2009)

Hjelpe-biskop Prof. Dr Karlheinz Diez, Tyskland (2012–)

Rev. Prof. Dr Michel Fédou, S.J., Frankrike

Rev. Prof. Dr Angelo Maffei, Italia

Prof. Dr Thomas Söding, Tyskland

Prof. Dr Christian D. Washburn, USA

Prof. Dr Susan K. Wood, SCL, USA

Konsulenter

Prof. Dr Eva-Maria Faber, Sveits

Prof. Dr Wolfgang Thönissen, Johann-Adam-Möhler-Institut für Ökumenik, Tyskland

Stab *(Det pavelige råd for fremme av kristen enhet)*

Monsignore Dr Matthias Türk, sekretær

Tel +49 (0) 341/ 7 11 41 -16 vertrieb@eva-leipzig.de

I 2017 vil katolikker og lutheranere sammen se tilbake på reformasjonen for 500 år siden. Samtidig vil de reflektere sammen over 50 år med offisiell økumenisk dialog på verdensplan. Gjennom disse årene har det fornyede fellesskap som de deler, fortsatt å vokse. Dette oppmuntrer lutheranere og katolikker til å være sammen om å feire sitt felles vitnesbyrd om evangeliet om Jesus Kristus, som er midtpunktet i deres felles tro. Men midt i feiringen vil de også ha grunn til å oppleve smerten som splittelsen i kirken forårsaker, og til å se på seg selv med selvkritiske øyne, ikke bare gjennom historien, men også i dagens virkelighet.

«Fra konflikt til fellesskap» presenterer grunnlaget for en økumenisk minnemarkering i motsetning til tidligere århundrer. Den luthersk–romersk-katolske kommisjon for kristen enhet inviterer alle kristne til å studere rapporten med et åpent og kritisk sinn, og til å vandre sammen på veien mot full synlig enhet i kirken.

St. Olav forlag

